

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Studium humanitní vzdělanosti

Akademické aspirace studentek gymnázií ve třetím ročníku

Alexandra Palisová

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Ondřej Špaček, Ph.D.

Praha 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené
prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne:

.....

Alexandra Palisová

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. et Mgr. Ondřeji Špačkovi PhD za cenné rady, které mi byly velmi nápomocné při psaní této práce. Také moc děkuji účastnicím mého výzkumu za otevřenost a čas, který mi věnovaly. A v neposlední řadě velké díky mé rodině za podporu.

Klíčová slova: vzdělanostní nerovnosti, vzdělanostní aspirace, gymnázium, vyšší vzdělání, vzdělanostní reprodukce, hodnota vzdělání, rodina

Keywords: educational inequalities, academic aspirations, high school, higher education, educational reproduction, value of education, family

OBSAH

1. ÚVOD.....	6
2. TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ	7
VYŠŠÍ VZDĚLÁNÍ A JAKOU HODNOTU PŘEDSTAVUJE	7
SOCIÁLNÍ NEROVNOSTI A NEROVNOSTI VE VZDĚLÁVÁNÍ	9
SOCIÁLNÍ REPRODUKCE V TŘÍDNÍM SYSTÉMU	10
KULTURNÍ KAPITÁL	12
VZDĚLANOSTNÍ REPRODUKCE	13
SOCIÁLNÍ MOBILITA.....	14
AKADEMICKÉ ASPIRACE	15
SHRNUTÍ.....	16
3. METODOLOGIE VÝZKUMNÉ ČÁSTI	18
METODA SBĚRU DAT	18
PRŮBĚH VÝZKUMU	19
ETIKA	20
PROFIL AKTÉREK	20
POSTUP PŘÍPRAVY NA ANALÝZU.....	21
4. ANALÝZA DAT.....	23
PERCEPCE AKADEMICKÉ HIERARCHIE	23
POTŘEBA DOSAŽENÍ VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ	27
(NE)VYŘČENÁ OČEKÁVÁNÍ RODIČŮ	30
INSPIRACE A POMOC OD RODINY PŘI TVORBĚ AKADEMICKÝCH ASPIRACÍ.....	34
KONKRÉTNÍ VOLBA A ROZHODOVÁNÍ.....	36
<i>AKTUÁLNÍ VOLBA A JEJÍ ARGUMENTACE</i>	36
<i>NEJISTOTA PŘI ROZHODOVÁNÍ</i>	38
REFLEXE A LIMITY VÝZKUMU	41
5. DISKUZE NAD VÝSLEDKY A ZÁVĚR	42
BIBLIOGRAFIE.....	45

1. ÚVOD

Vzdělání je důležitou součástí každého člena společnosti. Představuje nástroj rozvoje osobních dovedností a oborově specifických znalostí, ale i pokroku společnosti v rámci technologie, vědy a kultury. Pro jednotlivce představuje nástroj k dosažení znalostí a dovedností, které jsou vyžadovány u profesí s vysokou kvalifikací a dopomohou tak jedinci dopracovat se k lepším kariérním možnostem a často i vyššímu finančnímu ohodnocení. Zároveň je zárukou vyššího statusu a jedinci může dopomoci k vylepšení si svého třídního postavení ve společnosti (nebo k udržení si svého vysokého postavení). Mladí lidé mohou mít díky všem těmto asociacím s vyšším vzděláním velké akademické aspirace. Avšak jaké výhody ve vzdělání ze své perspektivy vidí? V mé práci se zaměřím na studenty gymnázií, u kterých lze s poměrně velkou jistotou předpokládat, že na vyšší vzdělání pokračovat budou.

Cílem mé práce je zanalyzovat, jak samotné studentky gymnázií chápou své vlastní akademické aspirace, jak hodnotí vyšší vzdělání a jaké faktory hrají roli ve formování jejich akademických cílů. Zajímá mě, jak studentky gymnázií vnímají hodnotu vzdělání a své vlastní akademické aspirace a jakou roli v jejich formování hraje jejich třídní původ a rodina.

V teoretické části představím vyšší vzdělání v rámci sociálních nerovností a jak se třídní původ jedince promítá do jeho vzdělávacích plánů. Zaměřím se také na teorii kulturního kapitálu a sociální mobility. Zdrojem mi budou teoretické i empirické studie, které se zabývají tématem vzdělanostních nerovností a s tématy s tím souvisejícími.

Ve výzkumné části mé práce se podívám na to, jak studentky samy chápou své akademické aspirace více do hloubky díky kvalitativní metodologii. V polostrukturovaných rozhovorech vedených se 6 studentkami gymnázia ve třetím ročníku se zaměřím na to, jak jsou spokojeny se svým dosavadním studiem, jestli již mají nějaké plány do budoucna, případně co a kdo jim pomáhá si takové plány tvořit. Na základě výpovědí mých aktérek pak provedu tematickou analýzu.

Na závěr práce prodiskutuju výsledky mého výzkumu a zodpovím výzkumnou otázku.

2. TEORETICKÉ ZAKOTVENÍ

VYŠŠÍ VZDĚLÁNÍ A JAKOU HODNOTU PŘEDSTAVUJE

Vzdělání je jedním z nejdůležitějších pilířů, na kterých je vystavěna společnost. Proces vzdělávání může být pro jedince klíčový jak v profesním uplatnění, tak pro rozvoj celé společnosti. Vyšší, tedy terciální vzdělání, je druhem vzdělání, na které se může přihlásit každý, kdo zakončil středoškolské vzdělání maturitní zkouškou. Existuje ve formě vyššího odborného vzdělání anebo vysokoškolského vzdělání, které se dělí na bakalářské, navazující magisterské a případně i doktorské (Šerá, 2018). Vyšší vzdělání představuje vhodnou volbu pro studenty, kteří chtějí získat oborově specifické znalosti a možnost uplatnit se v povoláních s vysokou kvalifikací. Představuje tedy první krok v budování kariérního života jedinců a poskytuje jim jistou výhodu na trhu práce, díky kterému si mohou zajistit úspěch, a tedy i vyšší finanční ohodnocení či povýšení na lepší pracovní pozice.

Vyšší vzdělání představuje velkou hodnotu jako pro jedince, tak pro celou společnost. Tilak (2008) vidí výhody vyššího vzdělání jak na ekonomické, tak sociální, politické, kulturní a demografické úrovni, a to jak s ohledem na jedince, tak společnost. „Z makro úrovně lze konstatovat, že společnosti s rostoucím počtem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel jsou dynamické, konkurenceschopné na světových trzích a úspěšné z hlediska vyšší úrovně hospodářského rozvoje (s. 454). Se vzděláním se země posouvají jak na technologické, tak vědecké a kulturní úrovni. Vzdělanost obyvatelstva je nejdůležitějším sociálním faktorem určujícím to, jaké úrovně rozvoje země dosahuje.

Co se týče individuálních výhod, Tilak (2008) tvrdí, že vyšší vzdělání přináší jedinci ekonomické výhody spojené s vyšším výdělečným potenciálem, vyšší profesní kompetence, znalosti a dovednosti, kulturní a vědomostní obohacení, osobní seberozvoj a naplnění a v neposlední řadě možnost sociální mobility (s. 5-8). „Vysokoškolské vzdělání není jen prostředkem rozvoje, ale samo představuje rozvoj a vyšší úroveň kvality života, protože vysokoškolsky vzdělaní lidé získávají schopnost číst, psát, rozumět a užívat si vážné spisy, rozvíjí své kritické myšlení a zapojují se do odborných debat o akademických i společensko-politických otázkách národního i světového významu a mohou se společensky a politicky angažovat“ (Tilak, 2008, s. 8).

V mé práci se budu zabývat studenty gymnázií, tedy adolescentskou skupinou specifickou svým všeobecným zaměřením studia, a právě přípravou na budoucí vyšší vzdělání. Jejich akademické cíle jsou často vysoké a na vzdělání mají vysoké nároky. Národní pedagogický institut ČR provedl v roce 2018 analytický výzkum na téma

přechodu absolventů středních škol do terciálního vzdělání. V tomto výzkumu bylo zjištěno, že se 99,2 % absolventů gymnázií hlásí do terciálního vzdělání, tedy na vysokou školu či na vyšší odbornou školu, z čehož 91 % je na české vysoké školy přijato. Toto procento neobsahuje studenty, kteří za studiem odchází na univerzity do zahraničí. Počet reálných studujících bude tedy ještě o trochu vyšší (Kleňha & Vojtěch, 2018). Zabýváme se tedy skupinou, ze které téměř všichni chtějí pokračovat ve studiu a valné většině to je i umožněno. Mezi nejpopulárnější obory, na něž se absolventi gymnázií hlásí, patří ekonomické obory, pedagogika a sociální péče, lékařské vědy, práva a právní činnost, zdravotnictví a filozofické vědy (Kleňha & Vojtěch, 2018). Už jen z šířky tohoto spektra oborů je dobře vidět, jak rozmanitými směry se mohou absolventi gymnázií vydat. Všeobecné zaměření studijního programu gymnázia poskytuje studentům dostatečné znalosti na to, aby byli schopni se uplatnit na všelijakých studijních programech, jaké vyšší vzdělání v České republice nabízí.

Avšak samotní studenti středních škol chápou hodnotu vyššího vzdělání různými způsoby. Na vyšší vzdělání se mohou hlásit z různých důvodů podle toho, v čem shledávají hodnotu vzdělání, a tedy čím je to pro ně dobrou časovou investicí. Nejčastější smysl, který studenti vzdělání připisovali, je řádná příprava na trh práce. Vnímají, že díky vzdělání získají šanci dostat se na lepší pracovní pozice a zároveň se tak „pojistí“, že neskončí v povolání s nižší kvalifikací (Brooks et al., 2021, s. 1379-1380). Jedná se o typický pragmatický důvod studia, který je veden vidinou budoucí kariéry, ke které je studium konkrétního oboru nezbytným krokem.

Dalším z často zmiňovaných důvodů ve výzkumu je osobní rozvoj studentů. Studiem získají velké kvantum vědomostí a znalostí, které jim umožní hlubší chápání okolního světa. Zároveň se v akademickém prostředí dostanou do styku s rozmanitou skupinou lidí a obecně se budou muset osamostatnit (Brooks et al., 2021, s. 1381-1382). Člověk se při studiu musí spolehnout jen sám na sebe a na své schopnosti, což je vnímáno jako velmi cenná zkušenost. Zároveň samotné studium rozvíjí jedincovo kritické myšlení a práci s daty, což je dovednost přesahující akademickou půdu.

Studenti vidí zároveň vyšší vzdělání jako způsob, jak dopomoci rozvoji společnosti na individuální úrovni. Vnímají tak vzdělání jakožto veřejně prospěšný skutek, kterým přispějí k vývoji společnosti, a to získáváním a generováním nových vědomostí, rozvojem kriticky smýšlející nepoddajné společnosti, která reflektuje a přemýšlí o světě kolem sebe a v neposlední řadě i k vytvoření společnosti, která je konkurenceschopná na mezinárodní úrovni a udrží si své místo na světovém trhu (Brooks et al., 2021, s. 1382-1383).

Každopádně mnoho studentů nad hodnotou a výhodami vyššího vzdělání aktivně nepřemýšlí a považují jej jako automatický a očividný krok po dokončení střední školy. Takovým studentům se může zdát, že není žádná jiná vhodná alternativa a nástup na vyšší vzdělání je tak jedinou přijatelnou volbou (Brooks et al., 2021, s. 1378-1379). Nějaká přidaná hodnota vzdělání není vůbec promyšlena, ale studenti stejně cítí potřebu jej získat.

Z výsledků této studie můžeme vidět, že studenti obecně mohou hodnotu vyššího vzdělání v různých věcech jak osobního, tak společenského rázu, ale všechny tyto důvody představují nějakou formu pozitivního rozvoje. Díky vzdělání se něco zlepší a posune k lepšímu, a právě na osobní úrovni si mohou zajistit lepší pracovní možnosti či chápání světa. Avšak mají k tomuto nástroji všichni rovný přístup?

SOCIÁLNÍ NEROVNOSTI A NEROVNOSTI VE VZDĚLÁVÁNÍ

Sociální nerovnosti představují v moderní společnosti zásadní problém, který se projevuje v nerovném přístupu ke zdrojům a příležitostem mezi různými třídami obyvatel. Týkají se převážně ekonomické, sociální a vzdělanostní roviny, ale v mnohém spolu jednotlivé roviny souvisí. Obecně se ale mohou týkat i osobních charakteristik jako genderu, rasy či sexuální orientace.

Vzdělání představuje v společnosti velmi cennou komoditu, která jedinci dodá kompetence k lepším pracovním příležitostem. Hodnota vyššího vzdělání se odklonila od původního účelu (lidského rozvoje) a momentálně leží spíše v jeho ekonomických výhodách (Kromydas, 2017). Vysokoškolsky vzdělanému jedinci se otevírá větší spektrum vysoce kvalifikovaných profesí a jeho postup po kariérním žebříčku je tímto krokem ulehčen. Vzdělanostní nerovnosti představují problém, jelikož k tomuto nástroji, který by teoreticky mohl vylepšit ekonomickou situaci jedince, nemají všichni stejný přístup. Jedná se o systematický problém, kvůli němuž jsou systematicky znevýhodňováni jedinci z nižšího třídního původu ať už v přístupu ke vzdělání, tak v jeho dokončení (Katrňák, 2006).

Díky svému sociálnímu původu pak může být dítě ve svých akademických a potažmo i kariérních vyhlídkách omezováno. Nižší třídní postavení může značit, že se ve svém životě dítě nedostane na vyšší příčky třídního žebříčku a třídní stav rodiny se tak reprodukuje. Na tento koncept se blíže podívám v další kapitole.

SOCIÁLNÍ REPRODUKCE V TRÍDNÍM SYSTÉMU

Označení sociální třída je dynamický systém, který je stavěn proti kastám, stavům nebo řádům, které se vyznačují dědičným přenosem (Boudon et al. 2004). Jedná se o hierarchicky uspořádané skupiny jednotlivců, které spojují srovnatelné znaky ekonomického, sociálního a kulturního rázu. Standardně se dělí na třídu vyšší, střední a nižší (dělnickou). Členové těchto skupin spolu sdílí podobný životní styl a úroveň bohatství. Sociální třída a tím i status rodiny je tvořen systemickými formami jako například vzděláním rodičů, prestiží jejich povolání, peněžním příjmem a stylem rodičovství. Všechny tyto kategorie budují prostředí, ve kterém se dítě může rozvíjet a budovat si představu o své budoucnosti. Dává mu víceméně rámeček, ve kterém si může představit svou budoucnost a možnosti, jakých by v ní mohl dosáhnout.

Představa rodičů o budoucnosti svých dětí a jeho možnostech je taktéž závislá na jejich třídním původu. Pomáhat a poradit svým dětem mohou pouze na základě vlastních životních zkušeností, a tedy i zdrojů, kterými disponují. Pravděpodobně všichni rodiče by chtěli vychovat nezávislé jedince, kteří se o sebe dokážou sami postarat jak psychicky, tak materiálně. Avšak tato podpora ze strany rodičů se může velmi lišit podle jejich socioekonomické třídy. Zatímco rodiče ze střední třídy mohou ohledně studia poskytnout cenné rady a inspirovat svými zkušenostmi, rodiče z dělnické třídy takovou možnost nemají a nejsou přesvědčeni, že by svým dětem dokázali ohledně akademických záležitostí vhodně poradit (Scanlon et al., 2019). Zároveň mají děti z vyšších tříd výhodu v tom, že je rodiče mohou jednodušeji finančně podporovat při zahájení svého studia. Rodiče to v takové situaci mohou vnímat jako investici do budoucnosti svých dětí a jsou ochotnější na takovou pomoc přistoupit, pokud je to existenčně neohroží. Finanční podpora od rodičů v prvních letech studia na vysoké škole studentům tak značně studentům ulehčí život, jelikož nemusí chodit na brigády anebo do práce a mohou se svému studiu věnovat bez větší finanční zátěže. Toto privilegium si ve srovnání s vrstevníky z nižších tříd nemusí vůbec uvědomovat (Friedman & Laurison, 2020). Děti z vyšších tříd mají neviditelné výhody, které jim jejich budování, a posléze i realizování jejich aspirací ulehčuje. Zisk vyššího vzdělání je pro ně v mnoha ohledech jednodušší a je větší pravděpodobnost, že jej dokončí, než u jejich vrstevníků z nižších tříd. Výhody, které díky svému původu mají, si však nemusí uvědomovat, jelikož jim připadají naprosto přirozené. Může se jednat o finanční pomoc od rodičů, kontakty a známosti v oborech svých příbuzných, dostupnost informací a podobné. Děti ze střední a vyšší vrstvy poté mohou mít pocit, že jejich situace je standardem i v jiných rodinách, jelikož se nejedná o privilegia ve všeobecném slova smyslu. Při takovém přístupu si pak jedinec z vyšší třídy může myslet, že úspěchů dosahuje pouze prostřednictvím svého talentu a zásluh, a ne

díky výhodám, kterými disponuje (Friedman & Laurison, 2020). Vyšší třídní původ dítěte mu tak umožňuje se na své vysoké sociální příčce udržet, kdežto jedinci z tříd nižších mají posun nahoru poměrně ztížený.

Mnoho lidí pohlíží na studium meritokraticky, tedy že každý člověk bez ohledu na jeho původ má přibližně stejné šance na úspěch jako kdokoliv jiný. Roli hraje hlavně odhodlání, talent a dřina. Tento pohled odmítá představu, že třídní původ rodičů by mohl ovlivnit potenciální úspěchy jejich dětí (Lareau, 2011, s. 239-240). Znamenalo by to pak, že třídní původ dětí nehraje žádnou roli a vše je v jejich rukou. Lareau (2011) na to nahlíží jinak a zdůrazňuje důležitost nahlížení na jedince jakožto na členy rozdílných sociálních prostorů, které formují jejich každodenní životy rozdílnými způsoby. Sociální třída udává náplň a rytmus každodenního života jak dětí, tak rodičů a ovlivňuje podstatné aspekty rodinného života jako způsob trávení času, projev a způsob komunikace a budování vztahů mezi příbuznými (s. 239-240). Komunikace v rodině je silným mechanismem sociální reprodukce, jelikož se tak přenáší zkušenosti rodičů na děti. Zkušenosti, které odráží jejich třídní původ.

Lareau (2011) ve své longitudinální studii vyzozorovala 2 typy stylů výchovy ve vztahu ke vzdělání a ambicím svých dětí, které se liší třídou, do které rodiny spadají. První z nich je řízená podpora rozvoje¹, kde rodiče aktivně zasahují do volného času svých dětí, zapisují je na vhodné volnočasové aktivity, zapojují se do diskuzí ohledně školy s učiteli a řeší budoucí plány svých dětí. Děti, které rodiče vedou cestou, kterou uznali za vhodnou pro jejich budoucnost, mají poté výhody v různých institucích, jelikož díky svým zkušenostem ví, jak to v „dospěláckém“ světě chodí. Zároveň ví, jak se chovat a jaké kroky podnikat tak, aby dosáhli toho, co chtějí. Dítě si tak osvojí tyto vyšší aspirace, které se od něj očekávají, a samo si je dokáže obhájit. Tento typ výchovy je typický pro střední a vyšší třídy.

Druhým typem je dosažení přirozeného rozvoje², kdy rodiče nechávají dítě, aby si nakládalo s volným časem samo a aby se nezávisle rozhodovalo, jakými aktivitami tento čas naplní a koho k nim přizvou. Nejsou pod drobnohledem svých rodičů a na svůj věk mají spoustu volnosti a svobody. Mohou si se svými vrstevníky hrát jakékoliv hry chtějí, a to bez časového omezení. Děti si tímto způsobem vybudují nezávislost, schopnost nakládání s vlastním časem a schopnost samostatného řešení problémů. Tento typ výchovy je typický pro nižší a chudé třídy (Lareau, 2011).

¹ The concerted cultivation

² the accomplishment of natural growth

Tento přístup přetrvává i při dospívání dítěte, kdy se rodiče ze střední a vyšší třídy vyjadřují ke kariérním volbám svých dětí stejným způsobem, jako k těm akademickým, když byly ve škole. Tento způsob komunikace rodičů, kteří sami mají více zkušeností v kariérním světě a vědí, co je žádané a prestižní, a jejichž cílem je své děti navést na dráhu, která jim připadá vhodná, může být rozhodujícím faktorem v tom, jak se život jejich dětí bude vyvíjet. Naopak děti z chudé a nižší vrstvy si často při podávání přihlášky museli nechat poradit od zaměstnanců škol a často se rodičům nepovedlo dopomoci jejich dětem k získání vyššího vzdělání (Lareau, 2011, s. 265).

KULTURNÍ KAPITÁL

Třídní původ rodiny kromě všech těchto reprodukčních mechanismů zároveň předurčuje velikost kulturního kapitálu jedince. Rodina představuje pro jedince primární socializační instituci, v jejímž prostředí dochází k mezigeneračnímu předávání hodnot a očekávání v mnoha oblastech, včetně oblasti vzdělání. Kulturní zázemí a zdroje jedince pramení z jeho rodinného zázemí. Bourdieu (1998) tvrdí, že: „Rodina hraje zásadní roli v udržování sociálního řádu, v pokračování nejen biologickém, ale i sociálním, v uchovávání struktur sociálního prostoru a sociálních vztahů. Je to jedno z míst par excellence, kde se shromažďují všechny druhy kapitálu a kde se předávají dalším generacím. (...) Je hlavním „subjektem“ strategií reprodukce“ (s. 99). Dětem, které pochází z vyšší třídy a disponují tak větším kulturním kapitálem, se pak dostává systematického zvýhodnění v akademickém prostředí, což má vliv i na formování jejich akademických aspirací. Co to ale ten kulturní kapitál je?

Významný francouzský sociolog Pierre Bourdieu, který se zabýval primárně problematikou nerovností a představit světu teorii kapitálů kulturní kapitál definoval jakožto soubor kulturních znalostí, dovedností, vzdělání a vkusu, které jedinec získává během svého života. Slouží nám jako nástroj, kterým lze klasifikovat a hodnotit jedince v rámci společnosti podle vzorců chování, které lidé za svůj život nabyli (1984). Tyto mezigeneračně osvojené vzorce chování, preference a vkus každého řadí do hierarchicky uspořádaných tříd lidí se stejnými hodnotami, se kterými si budou nejlépe rozumět na základě své životní zkušenosti.

Podle Bourdieua (1986) se kulturní kapitál skládá ze tří základních forem:

1. Inkorporovaná forma – váže se k dlouhodobým dispozicím těla a mysli jedince
2. Objektivistická forma – váže se k různým kulturním materiálům, jako například ke knihám, nástrojům, obrazům atd.

3. Institucionalizovaná forma – garance různých kulturních dovedností k podobně oficiálních kvalifikací, osvědčení či diplomů.

V jeho pojetí slouží rodina jako prostředí, ve kterém se všechny typy kapitálů (ekonomický, sociální, kulturní a symbolický) utvářejí, upevňují a mezigeneračně předávají. V sociálním prostoru jsou aktéři hierarchicky rozděleni podle objemu kapitálu, jímž disponují (1998, s. 13-14). Díky kulturnímu kapitálu si jedinec nachází své místo v třídní hierarchii a najde si tak i sociální skupinu, ve které se cítí adekvátně a patřičně. Soustředí se díky němu právě do skupiny s lidmi, kteří mají životní situaci podobnou, a sounáležitě pak koexistují.

Podle Lareau a Weininger (2003) je klíčovým aspektem kulturního kapitálu to, že umožňuje kulturu využívat jako zdroj, který jedincům z vyšších tříd zajišťuje přístup k výhodám, které mohou být za jistých podmínek mezigeneračně předávány. Kulturní kapitál je důležitý pro svůj sociální charakter a zprávu, jako do společnosti vysílá (s. 587). Boudieu vybudoval koncept kulturního kapitálu v kontextu studia nerovností ve vzdělání a vzhledem k tomu, že téměř všech ekonomicky rozvinutých zemích hraje školní vzdělání klíčovou roli, co se přenosu zvýhodněného postavení ve společnosti týče, je důležité tento koncept pevně spojen s problematikou vzdělání (Lareau & Weininger, 2003).

VZDĚLANOSTNÍ REPRODUKCE

Vliv, jaký má třídní původ jedince a jeho kulturní kapitál na smýšlení jedince o jeho možnostech v budoucnosti tedy znamená, že sociální mezigenerační reprodukce probíhá i na úrovni vzdělání. Třídní původ může ovlivnit vzdělanostní aspirace velkou měrou.

Na sociální reprodukci ve vzdělání se můžeme v souvislosti se vzděláním podívat ze dvou různých pohledů. První názor, který zastává například Bourdieu, nám říká, že vzdělávací systém je velmi podstatnou součástí reprodukce třídního postavení, které se přenáší z generace na generaci. Vzdělanostní nerovnosti pramení z třídního postavení studentů, což je mechanismus, který utvrzuje samotné prostředí školy. Druhým názorem je, že vzdělání je meritokratické, tedy že úspěšným se stane ten, kdo do práce vloží největší úsilí a odvede nejlepší výkon. Tento pohled, který zastává například Duncan nebo Portes, vnímá vzdělání naopak jako nástroj, kterým se sociální nerovnosti mohou vyrovnat. Nezáleží tedy na třídním postavení rodiny, nýbrž na podpoře, kterou děti od rodičů dostávají, a na sociálním okolí, jehož jsou součástí (Katrňák, 2006, s.1).

Každopádně například ve výzkumu Reichelta et al. (2019) bylo potvrzeno, že existuje významná spojitost mezi vzděláním rodičů a statusu jejich profese. Zároveň i

volba dětí ohledně studijního oboru na vyšším vzdělání, ale i na odborných středních školách, je ovlivněn zázemím rodičů (s. 1343). Lze tedy tvrdit, že úroveň vzdělání rodičů určuje nejen jejich status, ale do jisté míry i předurčuje akademickou cestu svých dětí. Mohou si však jedinci nižšího třídního původu své třídní postavení vylepšit právě díky vyššímu vzdělání?

SOCIÁLNÍ MOBILITA

Pro potenciální posun jedince na třídním žebříčku existují dvě strategie mobility – zdola a shora. Mobilní strategie zdola je typická pro dělnickou třídu a třídu drobných živnostníků. Katrňák (2006) sděluje, že pro jedince z dělnické třídy „...jsou charakteristické nedostatečné zdroje a obtížnost volby. Reprezentanti hůře situovaných tříd se musejí vyrovnávat s konfliktem, zda volit takové jednání, které vede k mezigenerační kontinuitě jejich třídní pozice, anebo se orientovat na třídní vzestup, ovšem za cenu rizika, že dosavadní pozici mezigeneračně ztratí“ (s. 3). U drobných živnostníků panuje ve většině případů představa, že dítě zdědí rodinný podnik. Katrňák.: „Ekonomická, sociální a kulturní askripce je v jejich mezigeneračním jednání důležitější než ve vzdělávacím systému osvojené znalosti“ (s. 3). Vzdělání této třídy nenabízí dostatečnou hodnotu.

Můžeme tedy tvrdit, že děti z dělnické třídy a třídy drobných živnostníků budou mít nižší akademické a kariérní aspirace, než jejich vrstevníci z jiných tříd. Jsou zároveň i následkem nižšího finančního kapitálu, který mohou rodiče do dítěte investovat. Vidina kratší doby strávené vzděláváním se a zajištění dalšího příjmu je rodičům příjemnější, jelikož se jim jejich ekonomická investice do svého dítěte vrátí. Kdyby dítě odešlo na terciální vzdělání, museli by rodiče obětovat více financí bez garance jejich navrácení (Katrňák, 2006, s. 3). Investovat do vyššího vzdělání dítěte je risk, jelikož není garantované, že jej dokončí, a mohlo by pak skončit v třídní hierarchii ještě níže. Bezpečnějším krokem je tak navést své děti na studium řemesla a udržení si tak své pozice v třídní hierarchii.

Mobilní strategie shora, která je charakteristická pro třídu služeb, spočívá v udržení si své vyšší pozice v třídní hierarchii pomocí zdrojů, jimiž disponují, a vzdělávacího systému. Cílem je zajištění kvalitního formálního vzdělání svým dětem, na což jsou ochotni využít ekonomických, kulturních a sociálních zdrojů, k nimž mají přístup. Tato třída dostává dostatečné stabilní platy na to, aby jejich děti mohly strávit studiem i několik let bez toho, aby je to nějak výrazně omezovalo. Zároveň mají možnost investovat do dodatečných kurzů či doučování v případě, že se dítěti vzdělání nedaří

dokončit. A pokud ani to nepomůže, mohou vždy své dítě obohatit finančně napřímo (Katrňák, 2006, s. 3-4). Děti z této třídy si mohou dovolit studovat déle a více se svým vzděláním experimentovat, jelikož jim nehrozí, že by to postavení jejich rodiny ani sebe nějak razantně ovlivnilo.

Možnosti posunu po třídní hierarchii se tedy liší podle původu jedince. Vyšší třídy mají svou situaci jednodušší ať už díky finančním zdrojům, které mohou obětovat, či schopnosti riskovat. Pro nižší třídy není možnost studia bez rizika, každopádně i přes všechny překážky je to stále možnost. Představy o budoucnosti a konkrétní plány mohou být silně ovlivněny původem jedince, a to i ty akademické.

AKADEMICKÉ ASPIRACE

Boudon et al. (2004) ve svém sociologickém slovníku aspirace definují jako „proces, jímž je jednotlivec nebo sociální skupina přitahována k cíli a jenž stanoví úkoly. Úroveň aspirace se nazývá stupeň úspěchu, jehož se subjekt snaží dosáhnout v různých oblastech své činnosti (školní, profesní, kulturní, politické atd.). (...) Geneze aspirací se nachází v rovině chování člověka, který s přihlédnutím k strukturálním a ekonomickým požadavkům a sociálním představám hledá své cíle a hodnotí náklady na ně, jejich výhody a jejich rizika“ (s. 15). Jedná se tedy o cíle, které si jednotlivec stanovuje a snaží se o jejich dosažení v různých sférách.

Můžeme mezi sebou ještě rozlišovat aspirace a ambice, mezi kterými, byť se často používají synonymně, lze vyzorovat malý rozdíl. Zatímco ambice se soustředí na cíle, jež jsou pro jedince realisticky dosažitelné, aspirace nemusí nutně uvažovat preference a predispozice jedince a spíše se zaměřuje na idealizované cíle, které jsou pro mě do jisté míry spíše vysněné (Baird et al., 2008, p. 946). Aspirace je tedy spíše vybudována na určité vidině toho, co je společensky i osobnostně považováno za žádoucí. Baird et al. (2008) k tomu dodávají „Ačkoli aspirace a sny většinou převyšují očekávání a plány, míra, do jaké aspirace převyšují skutečná očekávání, je také ovlivněna sociálně strukturálním postavením člověka ve společnosti“ (s. 946). Obecně můžeme říct, že aspirace často převyšují reálná očekávání budoucího vývoje a ambice jsou jejich realisticky umírněnou variantou. Aspirace představují cíle, jejichž dosažení jsou pro jedince společensky žádoucí a získaly by chválu a uznání. Tyto cíle si samozřejmě může převzít za své následkem výchovy a vnímání ideálů, jež jeho okolí uznává. Lze si tak odvodit, že aspirace jsou podmíněné kulturním kapitálem jedince, jelikož často představují akademický cíl, který je v jeho sociálním okruhu žádoucí. Jak říká Katrňák (2008): „Velikost kulturního kapitálu rodiny, vzdělávací zdroje v rodině a význam, který

rodiče přikládají vysokoškolskému vzdělání, pozitivně formuje vzdělanostní aspirace. Šance na vyšší vzdělání vzdělanostní aspirace zvyšuje průměrný kulturní kapitál v rodině oproti podprůměrnému o 32 % a nadprůměrný kulturní kapitál oproti podprůměrnému o 59 %“ (s. 8). Představa o tom, co jedinec považuje za žádoucí cíl, je silně ovlivněna rodinným zázemím jedince, komunikací, jaká se v rodině o tématu vzdělání využívá, a třídním původem, jak už jsem zmínila dříve.

Akademické aspirace se zabývají cíli spojenými se vzděláním jedince. Může se jednat o výši studia či počet titulů, kterého by chtěl dosáhnout, úroveň prestiže univerzity nebo oboru, který by chtěl navštěvovat, případně i průměr studijních výsledků. Vzdělanostní aspirace jsou v obecné rovině podmíněny několika různými faktory. Co se demografických charakteristik týče, můžeme vyšší vzdělanostní aspirace očekávat u dívek než u chlapců. Děti, které vyrůstaly v domácnosti s oběma rodiči, mají vyšší vzdělanostní aspirace než děti, které vyrůstaly v neúplných rodinách. Roli hraje samozřejmě i zaměstnanecký status rodičů, tedy čím vyšší je tento status, tím vyšší budou mít jejich děti vzdělanostní aspirace, a to stejné platí i u nejvyššího dosaženého vzdělání rodičů. Nesmíme opomínat ani kulturní vzdělávací zdroje, jimiž rodina disponuje, a zároveň i narativ, jaký ohledně vzdělání v rodině panuje (Katrňák, 2006, s. 11).

SHRNUTÍ

Třídní původ jedince může do jisté míry předurčit, v jakých mezích se jeho kariérní život bude vyvíjet. Sociální reprodukce se projevuje jak ve vzdělanostní sféře, tak v té pracovní. Rodiče z nižších tříd často nemají prostředky na to dopomoci svým dětem výstup po hierarchii nahoru, jelikož si to nemohou materiálně dovolit. Naopak jedinci z vyšších tříd si mohou dovolit více riskovat a zkoušet studijní obory více volně, bez rizika ještě hlubšího třídního propadu. Zároveň je rodiče svým způsobem výchovy a komunikace v rodině připravují na to, co považují za úspěšný kariérní život aktivitami, na které je hlásí, a způsobem, jakým s nimi jednají. Děti však často přebírají názory po svých rodičích, a různé věci hodnotí podobným způsobem. Tento způsob hodnocení se samozřejmě soustřeďuje i na studijní obory a kariérní směry.

Vzdělání je jedním z nejsilnějších nástrojů pro třídní mobilitu. Na osobní úrovni poskytuje jedinci možnost ekonomicky se rozvíjet a dosahovat pracovních pozic s vysokou kvalifikací.

Díky dobrému vzdělání si jedinec může zlepšit svou životní situaci. Je také významnou složkou kulturního kapitálu, který hraje významnou roli v upevňování své třídní příčky a popřípadě i v sociální mobilitě.

Jak však hodnotu vzdělání vnímají mladí studenti gymnázií? Jaké výhody ve vyšším vzdělání vidí a jak to ovlivňuje jejich vlastní akademické plány?

Ve výzkumné části mé práce provedu polostrukturované rozhovory se studentkami třetího ročníku nejmenovaného pražského gymnázia a pokusím se nahlédnout na to, jak o vyšším vzdělání smýšlí ve své fázi studia a jaké mají akademické aspirace? Výzkumnou otázkou, kterou se pokusím zodpovědět, je „jak chápou studentky gymnázií své akademické aspirace?“

3. METODOLOGIE VÝZKUMNÉ ČÁSTI

V mé práci jsem se rozhodla využít kvalitativní výzkumné metodologie, jejíž silné stránky leží primárně v zachycení barvitosti a vrstevnatosti zkušeností jednotlivců v sociálním světě. Poukazuje na to, jak rozdílné mohou být naše životy, zkušenosti v sociální realitě a chápání této sociální reality. Cílem výzkumníka je porozumění jednání aktérů a zároveň sledovat, jakým způsobem tyto své zkušenosti předávají – jak si je interpretují a jak je reflektují, co zdůrazňují a čemu naopak moc pozornosti nedávají. Výsledkem kvalitativního výzkumu je ve většině případů text, který čtenáři zprostředkovává porozumění zkušenosti aktéra ve zkoumaném kontextu (Novotná et al., 2019).

Zaměřuje se tedy hlavně na jedinečnost každého člověka a jeho zkušeností ve světě a vykresluje prostředí, které se na budování jeho porozumění světu podílí. Výsledky nám poskytnou nahlédnutí do nitra jedinců a jejich osobních zkušeností a pomohou nám pochopit jejich komplexnost a vrstevnatost. Důležitou součástí kvalitativního výzkumu je co největší otevřenost rozmanitým kontextům, které jsou pro každého člověka unikátní, a cílem výzkumníka je co nejlépe se pochopit, jak tento kontext dopomohl k určitému jednání člověka a jeho chápání světa. Tato různost a rozmanitost životních situací jednotlivých lidí a jejich zkušeností se stejným fenoménem je to, co dělá kvalitativní metodologii tak zajímavou a obohacující (Novotná et al., 2019). Abychom využili potenciálu kvalitativní metodologie co nejvíce, je potřeba si výzkum náležitě připravit.

METODA SBĚRU DAT

Jakožto metodu sběru dat jsem si zvolila polostrukturované (polostandardizované) rozhovory, které představují efektivní nástroj kvalitativního výzkumu na sběr dat kvalitativní povahy. Jejich struktura spočívá v případě tematických okruhů nebo širších otázek, kterými se výzkumník chce v rámci rozhovoru zabývat, avšak je otevřený i jiným tématům, které může aktér vznést a flexibilně na ně lze reagovat a rozvíjet je (Novotná et al., 2019). Aktéři se tak mohou vyjádřit ke všemu, co je k tomuto tématu napadne a mohou vyjádřit a zmínit jakékoliv jiné zkušenosti, které s tématy výzkumníka mají asociované, což může vznést nová témata, na které výzkumník při formulaci scénáře ani nemusely napadnout.

Silnou stránkou je tedy právě tato možnost flexibility jak na straně aktéra, tak výzkumníka, který může na nové zajímavé podněty navazovat a rozvíjet je. Rozhovor tak získá hloubku a detailní výpovědi aktérů dle jejich zkušeností se zkoumaným

fenomémem. Naopak nevýhodu lze najít v časové náročnosti zpracování rozhovorů a jejich následné analýze a zároveň kvalita výpovědí koreluje se schopností výzkumníka řádně vést rozhovor a improvizovat v pasážích, které se odchýlí od předem stanoveného scénáře (Novotná et al., 2019).

PRŮBĚH VÝZKUMU

Polostrukturované rozhovory jsem vedla s 6 studentkami třetího ročníku čtyřletého programu na nejmenovaném gymnáziu v Praze. V rámci prvního rozhovoru jsem se dozvěděla, že si v blízké době budou volit semináře do čtvrtého ročníku, které jsou velmi důležité k maturitě a potažmo i k přijímacím zkouškám na VŠ, takže pro ně aktuálně byla jejich budoucí akademická cesta do jisté míry aktivním tématem.

Školu jsem kontaktovala pomocí rodinného příslušníka, který tam je zaměstnán. Po představení projektu panu řediteli mi byl výzkum se studentkami školy povolen a byl mi vyhrazen jeden den (6.3.2024), kdy se na školu mohu dostavit a v místnosti školní klubovny přímo na půdě školy rozhovory provést. První rozhovor byl zahájen přibližně v 9:45. Rozhovory trvaly v průměru okolo 35 minut. V průběhu rozhovorů došlo k několika vyrušením, kdy do místnosti někdo vkročil, aniž by věděl, že tam jsme, nebo zvonění na přestávku, avšak neřekla bych, že žádné z těchto vyrušení by rozhovory výrazně ovlivnilo, jelikož aktérky pokračovaly ve výpovědi dále, jako by se nic nestalo. Jediným velkým vyrušením byl moment, kdy do klubovny přišel technik a potřeboval zkontrolovat se zaměstnancem školy topení. Rozhovor se Sylvii jsem tedy musela na asi 5 minut přerušit a po dokončení prohlídky jsme pokračovaly.

Na rozhovory jsem si tedy připravila scénář, který jsem po několika úpravách měla rozdělený do 5 částí. V úvodní části jsem aktérkám představila sebe, svou práci a jak bude rozhovor strukturován. Poté jsem od nich získala ústní informovaný souhlas s nahráváním našeho rozhovoru a vysvětlila, co se s nahrávkou bude dít a že k ní budu mít přístup jen já. Zároveň jsem je obeznámila s faktem, že všechno bude anonymní a žádné osobní informace se o nich do výsledné práce nedostanou. Po této úvodní části jsme se pozvolna dostaly do první části, která se týkala jejich studia na gymnáziu, s jakou vidinou se na právě tento typ střední školy hlásily a jak se jejich očekávání naplnila či nenaplnila. Důraz jsem kladla především na jejich vlastní reflexe a osobní názory na studium a co si myslí, že jim právě toto studium dalo a jak je formovalo na osobní úrovni. Druhá část se týkala jejich studijních aspirací po dokončení maturity na gymnáziu, na čem jsou založeny, jak jim rozumí, proč jsou pro ně atraktivní. A v poslední části jsem se doptávala na jejich rodinné zázemí, jak je vzdělání konzultováno u nich v rodině, jestli

cítí, že od nich jejich rodiče mají nějaká akademická očekávání, případně jestli na ně berou zřetel. Zároveň jsem se zaměřila na to, jestli z rodiny cítí nějaký tlak na dosažení nějakých konkrétních studijních úspěchů a jak to na ně působí. U každé části jsem měla připravené konkrétně formulované otázky pro případ, že by mi téma vypadlo, každopádně scénář jsem se celý v jeho posloupnosti naučila nazpaměť, tudíž jsem otázky dokázala flexibilně pokládat podle témat, jaká načaly samy aktérky a rozhovor pak plynul poměrně přirozeně. Toto mi také umožnilo udržovat oční kontakt, díky čemuž dle mého názoru rozhovor působil mnohem příjemněji. Na závěr jsem aktérkám dala prostor na dotazy či nějaké další připomínky a poděkovala jim za ochotu spolupracovat se mnou na mé práci.

Rozhovory jsem se snažila vést v pohodovém, přátelském duchu, nechávala jsem aktérkám dostatek prostoru na to rozvinout jejich myšlenky a navazovala na témata, která otevřely a byla relevantní pro můj výzkum.

Již v průběhu jednotlivých rozhovorů jsem si začala všimnout zajímavých témat, které jednotlivé aktérky začaly otevírat, a snažila se je co nejvíce rozvinout. Takové postřehy jsem si zapisovala a snažila se na ně nenápadně zaměřit i v rozhovorech nadcházejících. Tyto poznámky se mi pak ukázaly být užitečným nástrojem při následné analýze dat.

ETIKA

V kvalitativních výzkumech je potřeba dbát na etiku výzkumu a zajistit, aby se aktéři v průběhu cítili komfortně. Před zahájením rozhovorů jsem jim představila mou osobu a práci, na které pracuji. Obecně jsem jim popsala téma, jimž se má práce zabývat a jakou hodnotu mi k němu přispějí rozhovory, které s nimi chci provádět. Jelikož jsem se v průběhu rozhovoru ptala na potenciálně citlivé téma rodiny, zdůraznila jsem, že je jejich účast dobrovolná a že není nutné se ke každé otázce či tématu vyjadřovat a je možno jisté otázky přeskocit, což bylo i několikrát v průběhu rozhovorů aktérkami využito. Na konec jsem aktérkám vysvětlila, co se bude s nahrávkou dít a že data budou anonymizována o osobní údaje. Po tomto úvodu jsem si od každé z aktérek získala informovaný souhlas a pustily jsme se do rozhovoru. U nezletilých aktérek jsem se ujistila, že jejich rodiče s účastí na rozhovorech souhlasí a ujistila je, že mne případně mohou kontaktovat a vysvětlím jim osobně, co se se získanými daty bude dít.

PROFIL AKTÉREK

Všechny aktérky byly studentkami 3. ročníku čtyřletého programu nejmenovaného gymnázia v Praze. Při rozhovorech vyšlo najevo, že všechny z aktérek

pochází z vyšších socioekonomických kruhů. Tento postřeh si odůvodňuji tím, že všechny aktérky mají alespoň jednoho rodiče, který dosáhl vysokoškolského vzdělání, navštěvují prestižní gymnázium v Praze a žijí v hlavním městě a zároveň všechny plánují získat vyšší vzdělání než středoškolské.

Pseudonym	věk	Vzdělání matky	Vzdělání otce	Prozatímní studijní aspirace
Sofie	18 let	Vysokoškolské – medicína	X	Medicína – fyzioterapie / kriminologie
Klaudie	17 let	Vysokoškolské – ekonomie	Vysokoškolské – ekonomické	Mezinárodní obchod
Tereza	17 let	Středoškolské – zdravotní	Vysokoškolské – medicína	Medicína – zubní lékařství
Jana	18 let	Vysokoškolské – ekonomické	Vysokoškolské – ekonomické	?
Sylvie	17 let	Vysokoškolské – filozofický obor	středoškolské	Biologie
Johana	18 let	Středoškolské	Vysokoškolské – právní	Krajinářská architektura

POSTUP PŘÍPRAVY NA ANALÝZU

Po dokončení rozhovorů jsem se pustila do transkripce. Rozhovory jsem si nechala přepsat pomocí programu MS OneNote za využití funkce Diktování. Následně jsem ještě musela každý z rozhovorů ručně projít a opravit případné chyby a celkově transkripci upravit do podoby, jakou jsem pro svůj výzkum potřebovala. Pro to jsem si zvolila typ komentované transkripce, která zároveň s výkladem v textu zaznamenává i jiné příznaky mluvy jako například pomlky, zdůraznění či smích za pomoci speciálního znaku (Hendl, 2016). Co se samotných výpovědí týče, v transkripci jsem ponechala nespisovná slova i různé slangy, které aktérky použily, pro zachování autenticity výpovědi a zároveň i emoce, které při výpovědi cítily.

V rozhovorech jsem se zaměřila na několik hlavních témat vztahujících se na vzdělání a vzdělanost. Cílem bylo zmapovat a pochopit, jak vybraný vzorek studentek třetího ročníku gymnázia v Praze pohlíží na a hodnotí vzdělání obecně, jaké mají akademické aspirace, jaké faktory ovlivňují jejich budování budoucích plánů a jakou roli v tom podle nich hraje rodina.

Výzkumnou otázkou, kterou jsem se snažila zodpovědět na základě výpovědí aktérek a která zastřešovala témata, jež byla v rozhovorech diskutována, byla: „Jak chápou studentky gymnázií své akademické aspirace?“ Pod pokrývkou této otázky se však skrývá i celková dosavadní zkušenost aktérů s českým školstvím, jak je to ovlivňuje na osobní úrovni, s kým diskutují své budoucí plány a zdali cítí nějaký tlak k dosažení určitých akademických úspěchů. Aktérky jsem také pobídla k zamyšlení, zda cítí ze strany svých rodičů jistá očekávání na akademické výsledky a případně jak s tím vnitřně pracují, což může hrát v jejich aspiracích a akademických cílech roli. Výzkumná otázka zároveň předpokládá, že studenti gymnázií nějaké akademické aspirace a plány mají, nebo že o nich alespoň v nějaké míře již přemýšleli.

Jakožto metodu pro analýzu jsem zvolila tematickou analýzu. Jedná se o pružnou metodu, kterou je vhodné využít ve výzkumech zabývajících se žitými zkušenostmi lidí a jejich názorů na jistou problematiku, kterou se výzkum zabývá. Zároveň je efektivní při zodpovídání výzkumných otázek, které se vztahují na aktérovo porozumění jistého fenoménu (Hendl, 2016). A co se v tematické analýze myslí tímto tématem? Hendl (2016) jej definuje jako „...něco důležitého v datech ve vztahu k výzkumné otázce.“ Jedná se tedy o témata, jejichž nastínění za pomoci různých výpovědí aktérů nám dopomůže k zodpovězení výzkumné otázky. S touto představou jsem přistoupila k jednotlivým transkripcím rozhovorů a dala se do práce.

Analytickou část procesu jsem zahájila důkladným opakovaným pročtením transkripcí jednotlivých rozhovorů. Snažila jsem se vžít do kůže jednotlivých aktérů a podívat se na jejich zkušenost se školstvím a pohledem na budoucí plány z jejich perspektivy. Již při tomto studiu jsem si v jednotlivých textech začala barevně značit zajímavé pasáže, které do jisté míry navazovaly na poznámky, jež jsem si tam vepsala již při vedení samotných rozhovorů, a již více uceleně je dávala do souvislostí. Ty mi v následující části analýzy posloužily jako významný nástroj k tvorbě kódů, který jsem tvořila induktivně. Ve fázi, kdy jsem měla jednotlivé transkripce okódované, jsem se na jednotlivé kódy podívala v celku a zamyslela se nad jejich propojením, k čemuž mi pomohlo si je fyzicky vypsát na papír a tužkou tvořit propojení s pasážemi, mezi kterými jsem shledala zajímavé spojitosti v návaznosti na výzkumnou otázku.

Výsledkem této části analýzy jsou 5 finálních témat analýzy, k nimž jsem rozřadila jednotlivé kódy, a to percepce akademické hierarchie, potřeba dosažení vyššího vzdělání, (ne)vyřčená očekávání rodičů, inspirace a pomoc od rodiny při tvorbě akademických aspirací, konkrétní volba a rozhodování.

4. ANALÝZA DAT

PERCEPCE AKADEMICKÉ HIERARCHIE

První kapitola se zabývá jistou akademickou hierarchií, kterou aktérky ze své pozice studentek gymnázia vnímají a jak o ni mluví. Snažila jsem se podchytit na základě čeho aktérky jiné školy hodnotí a hierarchizují, jak je to propojeno s jejich budoucím studiem na vysoké škole a také jakou roli v tom hraje jejich vnímání prestiže. První se ale zaměřím na to, jak aktérky vnímají své dosavadní studium na gymnáziu a jak přemýšlí o postavení gymnázií v akademické hierarchii, potřeba dosažení vyššího vzdělání,

Obecně lze tvrdit, že gymnázium je typem střední školy, na který se v budoucnu naváže právě vyšším vzděláním, na které studenty vhodně připraví. Vidina pokračování ve studiu tak v případě Jany byla rozhodujícím faktorem, proč se hlásila na gymnázium: *“Ze základky jsem odcházela s tím, že jsem chtěla někam na gympl, protože bych právě chtěla pokračovat někam na vejšku.”* Dalším argumentem pro gymnázium je jeho všeobecné studijní zaměření, které dá studentům dostatek času na rozmyšlení oboru, kterému by se chtěli v budoucnu na vysoké škole věnovat. Jedná se o velké rozhodnutí, které z velké části předurčí jejich kariérní život. Na základní škole si však studenti ještě vůbec nemusí být jistí, jakým směrem by se chtěli vydat. Studium na gymnáziu tak získají více času na rozmyšlení a ujasnění si, čemu by se chtěli věnovat, jak můžeme vidět ve výpovědi Sylvie: *“No, spíš jsem [při výběru střední školy] nevěděla, co bych tak chtěla, tak jsem si říkala, že to gymnázium je většinou takový, že si v průběhu najdete to, co vás baví, a to je to dobrý pro tu vysokou školu potom.”* Stejně to viděla i Klaudie: *„Já jsem rozhodně chtěla jít na gymnázium, já jsem fakt jako nevěděla, co bych chtěla dělat, a doufala jsem, že mi to tady dá dost času se rozhodnout, co pak”* a Jana: *„Já jsem vůbec neměla žádné zaměření, jako čemu bych se chtěla věnovat, tak jsem si řekla, že půjdu na gympl, kterej je všeobecněj, takže jakoby mi to aspoň ulehčí to rozhodování, co bych jako chtěla dělat.”*

Výběr gymnázia tak mohly aktérky vnímat jako poměrně přirozený na základě představ o své budoucnosti, což je vyšší studium. Díky této volbě mohou seznámit s různorodými studijními směry, o kterých se v průběhu jejich středoškolského studia dozví více informací. Do jisté míry to vnímají jako bezpečnou volbu pro svou akademickou budoucnost. Všeobecné zaměření tohoto typu školy nechává dveře otevřené všemožným oborům, které mohou v průběhu studia teprve objevovat a zkoušet a postupně se teprve rozhodnout pro směr, který je zaujme nejvíce. Mají představu, že po vystudování specializovaného typu střední školy by před sebou měli jen jednu studijní a

potażmo i kariérní dráhu, kterou by se museli ubírat, a na žádnou jinou by nebyli připraveni. Vnímají, že by si tak zavřeli možnost studia jiných oborů na vysoké škole. Nepřímo tak naznačují, že ostatní typy středních škol považují za limitující a restriktivní ve smyslu budoucího kariérního uplatnění, což můžeme zbádat ve výpovědi Johany: „*No já jsem vůbec nevěděla, co chci, takže jsem prostě šla tou všeobecnou cestou radši, než abych šla... já nevím třeba na ekonomku a pak se rozhodla, že chci jít na medicínu nebo něco takového.*” Stejně to vidí i Jana: „*No to hlavní [důvod volby studia na gymnáziu] bylo to, že bych pak chtěla pokračovat na vysokou školu, což jsem si tak nějak říkala, že nejlepší právě bude, když půjde na gympl, ktorej ještě není úplně tolik zaměřenej, než že bych šla na nějakou střední školu, která už je zaměřená nějakým směrem a potom bych se rozhodla, že chci ale na výšku, která je zaměřená jiným směrem, tak jakoby asi budu mít trošku problém se nějak přeorientovat nebo třeba dohnat to učivo, který třeba na tý zaměřený škole tolik nebylo. A no, asi ale bylo i spíš to, že jsem moc nevěděla, tak jsem si řekla, že gymplem nic nepokazím.*“ Gymnázium vnímají jako variantu, která jim nechá otevřené velké spektrum možností studijních oborů, a na všechny je při vhodné přípravě dokáže připravit.

Studenti hlásící se na gymnázium musí projít výběrovým řízením, díky kterému se efektivně vyfiltrují studenti, kteří mají pro studium na gymnáziu nejlepší předpoklady. Tato selektivita spolu s obecnou představou, že valná většina studentů gymnázia bude pokračovat na vysokou školu, koresponduje s myšlenkou, že se jedná o tu „náročnější“ střední školu ve srovnání s ostatními typy středních škol. Jana sdělila, že o náročnosti gymnázia slyšela již před jejím samotným nástupem a na základě své zkušenosti tuto tezi potvrzuje: „*[Od studia na gymnáziu] Jako čekala jsem, že to tady bude asi jako docela náročný, protože jsem slyšela od lidí, který tady chodili přede mnou, než jsem sem nastoupila, že to je docela těžký, ale jakože se to dá zvládnout, takže jsem šla s tím, že to asi nějak náročný bude, ale já jsem nikdy nějak moc neměla problém se učit. A teď tedy jako, není to úplně jednoduchý, občas už mám chuť se na to vykašlat [smích] (...) tady je to aspoň takový užitečný do budoucna a dost dobrý.*” Zároveň tuto náročnost studenti vnímají jako vhodnou přípravu právě na studium na vysoké škole, kde se dovednosti jako komunikace, samostatnost, spolupráce a zvládání práce pod stresem budou vyžadovat, což tak vnímá Sylvie: „*No tak určitě mě přijde, že když jsi na tom gymnáziu, tak je tam hodně různých projektů nebo tak, který vás třeba připraví na to a pracovat jako ve skupině a spolupracovat, zároveň jste i třeba v nějakým stresu, takže se naučíte pracovat třeba pod stresem a vlastně pak postupně zjišťujete, co vás baví nejvíc takže a můžete se rozhodnout [vyrušení – vstup učitele do místnosti]. No, takže hlavně ta komunikace, a i nějaké třeba komunikační schopnosti nebo tak. Ještě mi přijde, že ty testy jsou takový ...*”

no že vás to prostě naučí se připravovat na ty zkoušky a že toho prostě musíte zvládnout hodně.“ Je zde patrné přesvědčení, že gymnázium je právě ten typ školy, který studentům poskytne řádnou kvalitní přípravu na navazující studium, a vymezují se proti jiným typům škol, kde by toto studium nemuselo dosahovat dostatečné úrovně kvality, kterou od školy požadují. Mezi jednotlivými typy středních škol vidí studenti jistou hierarchii, kdy gymnázium je na nejvyšší příčce a soustřeďuje jen ty „nejchytřejší“ jedince. Gymnazisti pak na jiné střední školy mohou pohlížet s jistým odstupem jako na školy poskytující horší vzdělání a na které se hlásí jen studenti bez větších akademických aspirací, což je zřetelné ve výpovědi Terezy, která si pro své studium zvolila právě gymnázium, byť se vrcholově věnuje dvěma sportům: *“Jako já jsem uvažovala i o nějaké sportovní škole, ale věděla jsem, že tohle je fakt dobrej gympl [...] a fakt tě tady jakoby naučeš makat. Tak jsem si prostě řekla, že (...) tohle bude dobrá příprava na tu vejšku, protože tady nás jako fakt pořád ženou, tady se fakt píšou každý den testy a nikoho nezajímá... bohužel tady nikoho nezajímá, když seš o víkendu pryč [na závody], pokud nemáš individuál, tak to jako nikdo nebere. Ale prostě, naučí tě tady pracovat, že nemá člověk moc volno. Jakoby, já jsem mohla jít na sportovku nebo takhle, ale já jsem chtěla trochu ten záprah. (...) Právě teď většina těch sportovců, co se mnou hrajou, tak chodí na nějaký jako... primitivní školy, jako sportovní management nebo tak... zase jako, nechci se nikoho dotknout, ale tam prostě nemají moc školy, jako mají jen status studenta a do té školy chodit na nic moc nemusí.”* Ze samotné výpovědi je zřetelná jistá zpupnost vůči jiným středním školám, kdy se aktérka nechce asociovat se školou, kterou považuje za „horší“ a „primitivní“, na které by nebyla schopna uplatnit svůj potenciál či dosáhnout svých akademických cílů. Vnímá, že pokud chce student něčeho dosáhnout, měl by jít na gymnázium, kde se reálně „něco musí dělat.“

Dalším způsobem, jakým se studenti vymezují vůči jiným typům středních škol a nepřímou tak utvrzují, že vnímají jistou hierarchii středních škol, leží v přesvědčení, že gymnázia soustřeďují lepší kolektiv než jiné typy škol. Mají představu, že na gymnázia se dostanou díky selektivnímu přijímacímu řízení jen „rozumnější a vyspělejší“ lidi a ti, kteří tyto charakteristiky nemají, se tam nedostanou. Asociace s gymnázií měly aktérky i jejich rodiče již před nástupem na tuto školu pozitivní. Dobrá pověst školy tak studentům i rodičům dodává klid, že se budou nacházet v bezpečném prostředí. Nastává zde zajímavá situace, kdy jsou akademické úspěchy a motivace ke studiu asociovány s pozitivními charakterovými vlastnostmi. Jinými slovy považují studenty z jiných typů středních škol ve srovnání s gymnazisty za více nebezpečné a „horší“, a to často na základě několika vlastních negativních zkušeností ze základní školy, kde ještě nejsou studenti rozdělení výběrovým řízením, jak sděluje Tereza: *“My jsme věděli, že kdo*

*zůstane na té základní škole, tak zhruba do roku začne fetovat nebo kouřit, protože tam se všichni tímto směrem ubírali... nevím, tam prostě v páté třídě už všichni začali pít a takhle, a já už se tomu vyhýbala. (...) Bylo to úplně strašný, my jsme neměli úplně ideální... no naše třída byla prostě, že tam ti kluci blbli prostě, byli hrozně nevyspělí, prostě dělají kraviny pořád a já jsem se bála, a i rodiče na tom hodně trvali, že bysme měly jít prostě pryč, že to nedopadne dobře, pokud tam zůstaneme.³” Toto distancování se od věci, o kterých jsou rodiče přesvědčení, že jsou pod jejich úroveň, může vycházet z kulturního kapitálu, kterým disponují. Rodiče v mých ukázkách nechtějí, aby se jejich dítě dostalo do styku s lidmi, kteří nejsou na jejich třídní úrovni a mohli by na ně mít špatný vliv. Tyto předsudky reflektuje Johana: “*Já jsem šla na gympl, protože moji rodiče měli pocit, že kolem sebe budu mít lepší okolí lidí, ale to mi teda taky přišlo, že to jsou možná jenom takové předsudky [smích].*”*

Hierarchii necítí však jen v případě středních škol, ale i u škol vysokých. To, jak aktérky hodnotí různé školy a řadí si je do hierarchie, je mimo jiné postaveno na prestiži, kterou si s nimi spojují, což pak hraje roli ve formování jejich konkrétních akademických aspirací. Prestižní školu vnímají jako něco, co jim zaručí kvalitní vzdělání a vyše do světa zprávu, že oni jsou hodni vysokého statusu, který s tím přichází. Sofie to tak sama od mládí vnímala a s tímto pohledem se stále ztotožňuje: “*...furt je rozdíl říct chodím do, nevím, ústeckého kraje na UJEP a chodím na Karlovu univerzitu, jako je to jako rozdíl a jako, mohla bych chodit do Ústeckého kraje, protože jsem původně z Ústeckého kraje a mám tam rodinu, takže bych mohla v pohodě chodit do Ústí na UJEP, ale prostě... už třeba na základní škole, když mi někdo řekl, že by chtěl nebo že bude studovat Karlovku nebo že studuje Karlovku, tak jsem si vždycky řekla ,ooo hustý‘ ten je asi dobrej, a už je to tak jako... i když to asi bude podobně těžký možná, nevím přesně, ale asi se tam budou učit to stejný, ale je to takový, jako dá to člověku něco navíc. (...) že to působí dobře na lidi, je to furt nějaká známá, vyhlášená škola, všichni jako vědí. [...] já bych řekla, že je to teď hodně ovlivněný i téma sociálníma sítěma, že vidím teďka hodně takových videí, že...nebo i já jsem to viděla hodně, že vždycky, když někdo řekne, že chodím třeba do Plzně nebo tak, tak se ho hned zeptaj: ,tebe nevzali do Prahy?‘ a no, je to takový, i když to tak jako nemusí vůbec být. Jakože ty lidi, ta společnost můžou mít takovej jako pohled, a jako asi i kvůli tomu jsem začala mít taky takovej pohled.” Prestiž školy je tedy vnímána jako přidaná hodnota k samotnému vzdělání, což aktérky reflektují jako faktor, který hraje roli ve formování jejich vlastních akademických aspirací. Status, který s sebou české prestižní univerzity nesou, vnímají studentky jako důležitý faktor při rozhodování, jelikož*

³ Množné číslo, jelikož Tereza byla ve třídě se svou sestrou dvojčetem

automatické asociace lidí pak budou pozitivní, kdežto na méně prestižní univerzity se pak často pohlíží pouze jako na záložní variantu pro ty, kteří se nedostali na svou první volbu. Zvláště pak v prostředí prestižních gymnázií pak vzniká tlak pokračovat pouze na vysoké školy, které v okolí vyvolají pozitivní ohlas, jinak se student může setkat s negativními reakcemi a komentáři, čemuž se chce vyhnout, jak tomu je v případě Johany: *“No ještě jsem se koukala na zemědělkou, ale tam je... no to jsou zase ty předsudky, protože vždycky, když jsem někomu řekla, že zvažuju, že bych si dala přihlášku na zemědělkou na vysokou, tak to bylo takový jako, a fakt tam chceš jít, jako lidi si to tam dávaj jen aby měli status studenta prostě. Jakože bych nevyužila všechnen svůj potenciál, a to mi přišlo takový smutný, že bych tam šla a třeba bych se tam nudila nebo něco, ale zase já nevím vůbec jak to tam je. (...) Nerada bych, aby si o mně někdo myslel, že... nevím, že se nesnažím, protože prostě chci mít nějakou jednoduchou vejšku, což nevím, jestli existuje vůbec něco jako jednoduchá vejška [smích].“* Školu, která je vnímána jako „neprestížní“, tak vnímá jako variantu, ve které by nevyužila svůj veškerý potenciál a myslí, že by ji výše postavená univerzita v akademické hierarchii nabídla více.

POTŘEBA DOSAŽENÍ VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ

V druhé kapitole se podívám na to, jak aktérky vnímají hodnotu samotného gymnázia. Je podle jejich názoru vyšší vzdělání nutností, případně proč? Teorie inflace vzdělání nám říká, že s rostoucím počtem jedinců, kteří dosáhli vyššího vzdělání, dochází ve společnosti k znehodnocování hodnoty vzdělání. Znamená to, že na udržení si stejné socioekonomické třídy, jakou měli rodiče, musí dítě dosáhnout vyššího vzdělání. Jinými slovy na některé pozice, kde se původně vysokoškolské vzdělání nevyžadovalo, je nyní vyžadováno (Doseděl & Katrňák, 2017, s 699). Zároveň jsou však gymnázia obecně vnímána jako jistý předstupeň k vyššímu vzdělání, a tedy nástup na vyšší vzdělání je svým způsobem očekáván. Jak tedy vnímají aktérky hodnotu samotné maturity z gymnázia? Jak to ovlivňuje formování akademických aspirací?

Aktérky vzdělání získané na gymnáziu samo o sobě nevidí jako dostačující pro započítání kariéry, kterou považují za přijatelnou. Studenti gymnázií tak mají poměrně vysoké akademické aspirace a vnímají vyšší vzdělání jako dobrý, poměrně automatický krok, hlavně s vidinou svého budoucího zaměstnání, jak uvádí Klaudie: *“...podle mě je vzdělání hodně důležitý hlavně v týhle době, ve hledání práce prostě je potřeba jej mít, protože gymnázium už nestačí. [pauza] Ten titul rozhodně hraje velkou roli právě v hledání práce.”* Naznačuje, že situace podle ní byla v minulosti jiná, ale v aktuálním rozpoložení společnosti není maturita dostatečnou kvalifikací. Tereza vidí vyšším

vzdělání jako pomocný nástroj na trhu práce, kde absolventovi dá výhodu před kandidáty bez vyššího vzdělání: *“Já si myslím, že ta vejška už je teďka taková, že kdo jí teď nemá, tak je to takový ... že jakože spíš vezmou [zaměstnavatelé] ty s vejškou, že když berou někoho na to pracovní místo, tak vezmou stoprocentně spíš toho, kdo na vysokou školu než toho, kdo nemá.”* S podobnou vidinou k tomu přistupuje i Jana: *„[...] já si říkám že to беру hlavně jakoby kvůli tý práci, tý kariéře, takže žádný jiný moc jako výhody nebo nevýhody zatím v tom [vysokoškolském studiu] nevidím, prostě vyloženě pro mě je to taková jakoby cesta k tý práci.”*

Hlavním důvodem hlášení se na vysokou školu je pro ně tedy příprava na pracovní život, jelikož se samotným středoškolským vzděláním by se aktérky necítily připraveny. Bez konkrétního zaměření a praxí jim připadá jejich středoškolské studium „nedokončené“ a ve srovnání s jejich vrstevníky na středních školách se zaměřením nemají ani představu, co by tak mohly dělat a necítí se na práci připraveny, jak uvádí Jana: *“Moc jako plán nemám... nebo jako takhle, plán je jít na vejšku, protože přece jenom s vystudovaným gymnáziem toho jako nic moc neudělám [smích] takže jako ta vejška je taková... ne vyloženě nutnost, ale je to něco, co bych chtěla udělat, protože přece jenom budu se někdy hlásit na nějaký budoucí povolání a myslím, že s gymnáziem by mě jakoby nikam moc nevzali a hlavně teda nemám úplně pocit, že bych po dostudování gymnázia už měla bejt nějak jako připravená na to dělat nějakou práci.”* Stejný názor má i Tereza: *„Jakoby já si neumím představit, že bych teďka odmaturovala a že půjdu někam pracovat. [...] Jakože ta vejška mi přijde, že je to dobrá varianta. Po samotným gymplu nejde dělat snad nic.”*

Několikaletou investici do vyššího studia pak vnímají jako vhodný krok. Každopádně svou volbu pokračovat ve studiu si racionalizují několika způsoby. Kromě výhod, které jim to přinese na trhu práce, vidí výhodu v možném navázání kontaktů při studiu s lidmi, kteří mají zájem o stejný obor. Člověk se tímto způsobem dostane do komunity studentů, kteří mají vědomosti ve stejném odvětví a mohou se navzájem podporovat a pomáhat si. Mohou se zde získat i cenné kontakty, které se mohou hodit ke spolupráci v jejich budoucí kariéře či jen při samotném studiu. Toto se však nelimituje jen na spolužáky. Studium na vysoké škole se student dostane do kontaktu s vyučujícími, kteří mají letité zkušenosti v oboru a mohou studentům pomoci v začátcích jejich kariéry ať už doporučeními, tak cennými radami. Tuto myšlenku vznesla v rozhovoru Johana: *“(...) No nasbírám nové zkušenosti třeba i do pracovního života, že jako kdybych právě šla třeba na tu krajinářskou architekturu, tak podle mě tam už se budu setkávat s nějakýma lidma, co se tomu věnujou, a třeba už si seženu nějaký kontakt nebo budou mít*

větší šanci, že se dostanu do nějakýho ateliéru nebo něco prostě. A i kdyby ne, tak se prostě budu věnovat tomu, co mě baví a tak.”

Samotné studování rozmanitých předmětů, které souvisí s daným oborem dá studentovi široký rozhled a představu o konkrétním oboru a zároveň získá celkový přehled o světě. Takový student má spoustu vědomostí, které jsou ztvrzeny samotným titulem. Samotné studium na vysoké škole je tak zkušeností, která pomůže rozvinout mnoho dovedností a může být po zbytek života cenná. K tomu dodává Klaudie: *„No tak, určitě v nějakých zaměstnáních mi přijde, že prostě berou jenom lidi, co mají ten vysokoškolský titul a určitě ... no mně to přijde jakoby výhodné, že máte ty zkušenosti z té vysoké školy a můžete to v tom zaměstnání jako uplatnit, takže je to určitě nějaká výhoda.“*

Jako další výhodu vyššího vzdělání vidí studenti gymnázií prodloužení si „mládí“ tím, že se ještě nemusí plně osamostatnit jak fyzicky, tak finančně. Tento názor jsem zpozorovala u všech akterek, které jsou původem z Prahy a neplánují se z ní alespoň v nejbližší době stěhovat pryč. Argumentují tím, že tímto způsobem získají více času na „rozkoukání se“, a to jak v osobním, tak kariérním smyslu, jak uvádí Klaudie: *“...Prostě škola je teďka nutnost pro nějaký lepší přehled o světě a hlavně podle mě to dá větší rozhled, že obecně, ti lidi mají více času na to dospět, když to řeknu takhle, mají víc času studovat, pak jsou starší... a mám třeba právě kamarádku, která se teďka učí na číšník/barman, a prostě...to jsou ty profesní školy, které když už se ukončí, tak je možné jít pracovat, ale když potom studujete VŠ, tak i když máte v rámci toho nějakou brigádu, tak pořád tam je to studium, člověk toho může víc vyzkoušet, zažít a jako starší pak mají víc zkušeností.”* Johana se přidává s myšlenkou, že se ještě necítí být dostatečně připravená na to se hned po maturitě osamostatnit: *“No jako... asi mi to [studium na VŠ] přijde taková nejpříznivější možnost, protože kdybych chtěla pracovat, tak bych musela hrozně se najednou osamostatnit z ničeho nic a hlavně ještě jako jenom s maturitou, je to hrozně těžký si sehnat něco.”*

Z výpovědí můžeme vidět, že studenti gymnázií jsou skupinou, ve které mají víceméně všichni vysoké aspirace, a to částečně i z důvodu, že nevidí jinou možnost. Samotné středoškolské studium akterkám připadá nedostatečné na zahájení pracovního života a zároveň se necítí připravené na to se osamostatnit a začít pracovat. Studium na vysoké škole jim tak připadá jako jediná vhodná alternativa a studium na gymnáziu vnímají pouze jako přípravu k dosažení tohoto cíle.

(NE)VYŘČENÁ OČEKÁVÁNÍ RODIČŮ

V této kapitole se zaměřím na to, jak aktérky reflektují očekávání svých rodičů a jak na ně působí. Ve většině případů se nestává, že by rodiče svým dětem přímo nadiktovali, co si od jejich budoucnosti představují, každopádně z jejich narativu a jednání si děti dokáží dost jasně představit, co se od nich očekává. V každodenní mluvě lze vypožorovat, jak smýšlí o různých povoláních a hodnotí je, z čehož si děti dokáží vytvořit obrázek o tom, co považují jejich rodiče za vhodný kariérní směr a co ne.

Názory rodičů pro studenty často hodně znamenají a vnímají je jako velký stavební kámen pro jejich akademické aspirace. Pokud alespoň jeden z rodičů dosáhl vysokoškolského vzdělání (což v mém vzorku nastalo u všech aktérek), nepřímou je to tak vyžadováno i od jejich dětí. Aktérky reflektují, že toto očekávání od svých rodičů pociťují, ale nevnímají to jako silný tlak, jelikož se s tímto názorem díky své výchově ztotožňují. Pravděpodobně to je způsobeno sociálním prostředím, ve kterém vyrůstaly a kde je vyšší vzdělání standardem, a od nich se očekává, že se tomu vyrovnají. Ve své výpovědi to reflektuje Tereza: *“...oni [rodiče] chtějí stoprocentně, abysme šli na vejšku, ale ne, že by to do nás bušili, ale už od mala nám říkali, že studium je na prvním místě, tak my⁴ jsme si to daly taky na první místo a nikdo z nás ani na vteřinu nepřemýšlel, že by nešel na vejšku, protože víme, že to studium je důležitý. Mamka teďka asi bude dodělávat vysokou školu a ví, že jí neměla a že teďka tím jako, ne že trpí, ona má skvělou práci v medicíně, ale prostě pořád na ni nahlíželi jinak ty lidi, když tu vejšku člověk má a když nemá. Takže si myslím, že to vzdělání je prostě potřeba.”* Pohled okolí a to, co si o nich bude myslet, také hraje svou roli, tedy pozitivní asociace, které přichází s vyšším statutem získaným vyšším vzděláním.

Podobnou situaci, kde rodiče získávají vyšší vzdělání i v dospělosti nastala i v rodině Klaudie, kde je vzdělání připisována vysoká hodnota a od všech členů domácnosti se vyžaduje: *“...tak máma přesvědčila tátu, aby si [v dospělosti] dodělal vejšku, takže tam hraje velkou roli ta vysoká škola, takže určitě taky bych skončila jen s gymplem, to by nešlo. (...) Já když jsem měla nějaký právě představy [o profesích, co nevyžadují VŠ vzdělání] když jsem vyrůstala, tak ty byly hodně rychle uhašeny, jako to se prostě nestane [smích].”*

Stejně to vnímá i Jana, pro kterou představuje vysoká škola daný plán: *“No je to takový že... už jsem tak nastavená sama, že bych asi nechtěla skončit studium po gymnáziu a že jakoby ... nevím, asi je to tím, jak jsme se ségrou vyrůstaly, že prostě oba rodiče mají tu vejšku, takže se to možná trochu očekává, ale vyloženě jakoby... neřekla bych, že by*

⁴ Tereza a její dvě sestry

tam byl nějaký jako tlak, ale je to takový, že už to mám jakoby sama v sobě, že si prostě nedokážu představit, co by jako třeba v rodině udělali, kdybych řekla, že nechci, protože už jsem tak nastavená sama, že chci no.” Rodina a kulturní kapitál, jakým rodina disponuje, tak hraje velkou roli v určování rámce, v jakém se budoucnost všech členů musí vyvíjet.

Rodiče tedy své děti v jejich akademických plánech podporují, když jsou ve shodě s nějakým jejich očekáváním. Studenti ví, že je rodiče budou podporovat, ať už si zvolí jakoukoliv studijní dráhu, ale co by se stalo, kdyby studovat nechtěli dále studovat, není jasné, jelikož k této konverzaci často ani nikdy nedojde. Jana k tomu sděluje: *“Mamka by nás jakoby podpořila, ať už bysme si vybraly⁵ jakoukoliv vysokou školu (...) spíš se nám tak jako snaží pomoci si vybrat, než že by nás jako tlačila do nějaký konkrétní školy.”* Samozřejmost studia a jeho vyžadování vidíme i u zkušenosti Sofie: *„Já si myslím, že by mě mamka podporovala. Takže samozřejmě půjdu na vysokou školu, to je jasný, ale myslím si, že jakákoliv vysoká škola by to byla, tak asi by s tím byla [mamka] v pohodě.”*

Tato očekávání rodičů jsou většinou zakotvena v tužbě, aby se jejich děti v budoucnu dobře finančně zabezpečily. Vysokoškolský titul vidí jako důležitou komoditu na trhu práce, která jim otevře více lepších pracovních možností a zároveň do jisté míry „zajistí“ úspěch. Studenti toto reflektují tak, že se jim rodiče snaží zajistit dobrou budoucnost, ve které se o sebe dokážou postarat. Tento pragmatický náhled na studium jako nástroj pro dobrou profesi, vnímá ve své rodině Jana: *“Myslím si, že tu veškeru [rodiče] očekávají, že jako chtějí, abysme byly jako do budoucna se ségrou obě finančně zajištěný... jako určitě je možnost vydělat dost peněz i když se jde rovnou pracovat, ale jakoby přece jenom ... ta vystudovaná vysoká škola dává víc možností a možná i trošku větší jistotu na nějakéj dobrej plat a takže myslím si že hlavně z tohodle hlediska chtějí, abysme tu vysokou školu jako vystudovali, že sami vědí, že pro přijetí do nějaké práce ta vysoká škola hraje takový docela důležitý faktor.”*

Dobré finanční ohodnocení může být tedy podstatným argumentem při formování aspirací studenta. Při takových rozhodnutích se musí zvážit mnoho proměnných, které budou jedincův budoucí život zastřešovat, a prioritizovat jejich důležitost. Rodiče a potažmo i samotní studenti pak nemusí vykonávat povolání, na které mají dobré předpoklady, protože jeho platové ohodnocení, případně status, neodpovídá jejich představě. Vysoký status a vysoké finanční ohodnocení jdou sice často ruku v ruce, ale i případ, kdy by finanční ohodnocení povolání s nízkým statusem převyšovalo nějaké s vyšším, pro rodiče by nebyla uspokojivá varianta. K tomu Jana dodává: *“Jakoby když*

⁵ Jana a její starší sestra

se nad tím teď vlastně tady zamyslím, tak si myslím že asi jo [rodiče očekávají vyšší vzdělání], jako i tím jak oba dva [rodiče] mají vystudovanou vysokou školu, tak myslím, že chtějí, abysme i my ji vystudovali, že jakoby je to asi nějaký ten status, který chtějí, abysme dosáhli a tak. Jakoby myslím si, že možná by trošku zklamání na začátku byli [kdyby na VŠ nepokračovala] i když by jako věděli, že prostě... že bych vydělávala dobrý obnos peněz, se kterým si vystačíme, tak jakoby myslím si, že zklamaný by byli, že tu vejšku nemáme.“

Sociální status, který rodina dosáhla, může působit na dítě jako tlak k dosažení alespoň stejné, ideálně vyšší sociální příčky ve společnosti. Může to být silný motivátor, ale zároveň i stresor. Tento tlak studenti cítí nejen z rodiny, ale i z okolí, někdy i přímo ze školy nebo i od sebe samých, pokud se s těmito vysokými očekáváními již sžili. Může se však jednat jen o internalizovaný tlak, který si student vytvořila sama na základě vlastní interpretace toho, co se od ní očekává, tak jako v případě Terezy, která na základě úspěchů svých rodičů a sestry buduje své vlastní cíle tak, aby se jim vyrovnala: „*Starší ségra je v Dánsku prostě na prestižní škole, moje dvojče jde na práva a já bych chtěla jakoby na medicínu no. (...) Ne že by na nás do toho rodiče tlačili nebo takhle, ale já osobně bych chtěla že... pokud oba [rodiče] jsou vlastně doktoři, tak bych chtěla jakoby, aby u nás v rodině byl další doktor.“* Sofie taktéž cítí, že se od ní vyžadují velké akademické úspěchy, avšak podložené to má jen vlastní domněnkou o tom, co si myslí, že si od ní její máma přeje: „*A tím, že vlastně já už od mala měla ty dobrý známky a tak, tak bych řekla, že mamka vždycky byla taková jakoby pyšná na to, že má jako... chytrou dceru a že nechce, abych to jako zahodila no, že by chtěla, abych měla dobrý vzdělání.“*

Status hraje roli i v rozhodování Terezy, která by se svými předpoklady mohla profesně trénovat sport, kterému se vrcholově věnuje, ale tato varianta pro ni není uspokojující. Vysvětluje si to hlavně finančním ohodnocením profesí: „*Jakoby ale ten sport⁶ samozřejmě nemá... jako můžu pak samozřejmě trénovat děti nebo takhle, ale já osobně to ani nechci dělat, protože... [pauza, zamyšlení] no to nezní dobře, ale prostě to ani není dobře placené a chce to dělat každý druhý, kdo ten sport dělá. (...) No prostě bych chtěla dělat něco, co mě finančně dobře zajistí.“* Ve výpovědi můžeme zaznamenat její pokus o distancování se od kariérních směrů, které považuje za „horší“. Díky vzdělání tak podle narativu svých rodičů dostane možnost v životě něco dokázat a dosáhnout úspěchu. Patrně je i shlížení dolů na lidi, kteří se akademickou cestou nevydali, případně jsou na pracovních pozicích, které rodiče považují za podřadné: „*[Rodiče říkali] at' si prostě žijem svůj život, at' nás prostě nic nebrzdí, oni v tomhle byli vždycky takoví... měli*

⁶ Tereza hraje 2 sporty na vysoké úrovni a má zkušenosti s trénováním dětí

určité výhrady vůči učitelkám a že když nepůjdem na výšku, tak z nás nic nevyroste, ale to nemysleli špatně, spíš jako motivaci. Ale já nevím, já už to pak nějak po čase nevnímala, protože jsem byla pak sama taková, že chci v tom životě prostě něco dokázat.“

Na to navazuje i narativ o kariérních směrech, které rodiče považují za „dobré“ a „vhodné“ pro své děti. Byť je často přesná představa rodičů o budoucnosti svých dětí nevyřčena, do jejich komunikace o vzdělávání a budoucí kariéře se nějakým způsobem přenesou. Svůj postoj tak rodiče prezentují například pomocí vtipů, jež děti vnímají přesně tak, jako vtipy. Každopádně nejde si nevsimnout jistého hodnocení různých povolání, kterou rodiče tímto stylem narativu prezentují a přenáší tak na své děti. Jana k tomu sděluje: *“Jako vždycky jsme si doma dělali srandu, že jedna z nás se ségrou bude doktorka, jakože vystuduje na medicíně, a jedna bude na právnické fakultě, takže by jako doma chtěli mít právníka a doktora [smích]. (...) Ale vzhledem k tomu, že si ségra vybrala práva a na mě by tím pádem zbyla medicína, což jako říkám, že to fakt jako nepřipadá v úvahu vzhledem k tomu, že prostě s chemií se fakt jako trápím. A mamka vždycky chtěla, aby mezi námi byla doktorka, abysme se o ni mohli starat, až bude stará [smích].“* Podobné vtipy zazněly i v konverzaci v rodině Sylvie: *„No tatka byl takový... ale to bylo spíš takový jako z legrace, ale říkal něco s právama, že by to znělo dobře [smích], ale on je takovej, že mě bude jako v podporovat v tom, co chci já, a i on ví, že mě baví spíš ta biologie a takhle, takže myslím, že v tomhle by mě nějak podpořil.“*

Zároveň zde existuje hranice statusu, pod kterou rodina klesnout nechce. Dochází tak k hodnocení nízko kvalifikačních povolání jako něčeho, co určitě nepřipadá v úvahu, jako například v případě Terezy: *„Jako asi kdybych řekla, že bych chtěla jít na uklízečku, tak asi by měli nějaký výhrady, ale kdo by jako neměl podle mě.“* Anebo u Sylvie: *„Nebo jako, kdybych někde skončila jako třeba nějaký dělník, tak by asi nebyli úplně šťastný, ale jako, takhle když prostě jsem, tak je to v pohodě [smích].“*

Výhody povolání s vysokým statusem aktérka Tereza vidí přímo u svého otce, který pracuje jako chirurg. Díky tomuto svědectví si všimla přidané hodnoty, jakou mu ve společnosti prestižní povolání dodává, a to ve srovnání s povoláním, které vnímá jako méně prestižní. Podle ní (a její zkušenosti) se člověk s vyšším statusem dočkává lepšího zacházení ve společnosti a respektu, což vidí jako další důvod pro vyšší studium oboru medicíny. *“Myslím si, že na tebe pak lidi koukaj trochu líp, že jakoby ... když třeba babička představuje tátu, tak vždycky jako pan doktor, že to jakoby vyzvedne tu jeho hod...ne hodnotu, ale hlavně pak ho ty lidi jakoby víc respektujou a takhle, což myslím, že jakoby to zní blbě, ale že prostě, kdybych porovnala doktora a dejme tomu... třeba uklízečku. Tak prostě budou na tebe lidi koukat jinak, protože jsi vystudoval medicínu, seš nějakým způsobem chytřej, takže si myslím, že i v tomhle to hraje roli.“* Vnímání tohoto

zacházení ji motivuje ke stejné kariéře, i když si je vědoma negativních aspektů této konkrétní kariéry: „*Já si ten tlak dávám sama. Já vím, že oni [rodiče] nechtěj, abych šla na medicínu, jakože táta ví, kolik mu to bralo času když jsme byli malí (...) ale pak jakoby povolil s tím, že já bych jakože fakt chtěla, ale že bych nechtěla bejt chirurg jako on, ale že bych chtěla nějaký třeba zubní lékařství a nebo nějakej jinej obor; protože ve výsledku to operování vyjde finančně nastejno jako když se neoperuje... no takže jakoby z rodičů tlak není vůbec, to oni ať si vybereme sami, ale já vím, že byli to tátovi vnitřně udělalo radost.*”

INSPIRACE A POMOC OD RODINY PŘI TVORBĚ AKADEMICKÝCH ASPIRACÍ

V návaznosti na minulou kapitolu se nyní podívám i na to, jakým způsobem může rodina sloužit jako inspirace pro tvorbu akademických aspirací jedince, a zároveň jak jim s tím pomáhá. Na základě svých zkušeností mohou jak rodiče, tak sourozenci poskytnout pomocnou ruku studentovi, který se může cítit zavalen možnostmi, které v akademické sféře má a neví si rady. Jak tuto pomoc a inspirační vliv samotné studentky reflektují při tvorbě vlastních akademických plánů?

Přechod na vyšší vzdělání je velkým milníkem v životě mladého člověka a předchází mu mnoho velkých rozhodnutí, která musí učinit, a často se může cítit přehlcen informacemi. Studijních oborů je velké kvantum a rozhodování může být náročné a rodiče se tuto volbu mohou snažit dětem ulehčit například tím, že své děti doprovází na dny otevřených dveří, zjišťují informace o jednotlivých školách a oborech anebo svým dětem nabízí psychickou podporu. Vliv rodiny může být klíčový v pomoci hledání vhodného oboru pro studenty, ať už v podobě představení nových oborů, které student ještě nemusel zvážit anebo rady z vlastních zkušeností. Studenti pak mají více impulzů a nahlíží na větší spektrum oborů, které by je mohly zaujmout. O pomoci svého otce mluvila při rozhovoru Tereza: „*Táta hodně chtěl, abych chodila na dny otevřených dveří na různý školy – nějakou elektromechaniku a takhle, jestli mě tam něco nezaujme, takže to mě jako, ne nutil, ale hodně jako se o to zajímal a chtěl mi pomoci, takže zjišťoval, když jsou přijímačky, co je potřeba na to, jaké jsou průměry a takhle. Takže chtěl mi s tím pomoci, abych to měla jednodušší.*” V případech, kdy rodiče sami na vysoké škole studovali, mohou mít větší představu o tom, jak funguje přijímací zkoušky a příprava na ně a díky těmto zkušenostem chtějí svým dětem pomoci.

Rodiče tímto však projevují svou náklonnost k variantě, že jejich děti vyššího vzdělání dosáhnou. Malými krůčky je k tomuto rozhodnutí vedou a dětem jej ulehčují.

Rodiče tak své děti podporují v tom, co si od nich přejí, což je zisk vyššího vzdělání. Promítá se to i do rozhovorů s jejich dětmi, jak tomu je u Jany: *“Není to tak, že bychom se o tom bavili jako hodně krát, jenom jakoby mamka se mě třeba občas zeptá, jestli už jsem se třeba podívala po nějakých možnostech a jestli mě ještě něco nenapadá nebo jestli třeba nechci, aby se na to podívala se mnou, ale jako není to, že by na mě vyloženě jako vyvíjela na mě tlak, že už bych se teď jako musela rozhodnout, protože přece jenom mám ještě čas a je to takový, že mamka by nás podpořila, ať už bysme si vybraly jakoukoliv vysokou školu takže jenom třeba když teď kdyby jsme si právě jakoby nebyli jistí kam jít, tak spíš taková, že se s náma podívá na náplň té školy, že nám spíš chce pomoci.”*

Inspirace k tvorbě konkrétních aspirací může zároveň pramenit přímo od profesí jedincových rodičů. Mnoho aspektů života dětí je ovlivněno prací rodičů, ať už je to vyprávění příhod, ukázka pracoviště a podobné. Dostanou tak poměrně detailní náhled do konkrétní profese a pokud se jim zalíbí, budou mít cestu k ní ulehčenou. I každodenní jednání jako vyprávění u rodinného stolu o práci může dítě zaujmout a rodiče tak nevědomky mohou předurčit kariérní směr svého dítěte. Podobně inspirována byla Sofie kariérou své mámy: *“Osoba, co mě asi inspirovala k medicíně, je moje mamka. Začlo to v seriálama a lá ordinace v růžové zahradě, modrý kód a tak, a přešlo to v to, že jsme si o tom začala něco zjišťovat sama. A tím, že jsem vlastně i byla na pár kurzech s mamkou o fyzioterapii, tak mě to dost bavilo a přišlo mi to jako zajímavý.”* Může však nastat i situace, kdy jedince povolání rodičů přímo nezaujmou, ale zvažují je z praktických důvodů jako lehká uplatnitelnost, jak tomu je v případě Jany: *“Právě poslední dobou... když vidím, co dělají za práci a co je prostě náplň té práce, tak vlastně přemejšlím, že vlastně vůbec nevím, jestli by mě to bavilo. Jako to, že bych si podala přihlášku na ekonomickou vysokou školu, to mám pořád jako jednu z možností, protože nevím, přijde mi to takový, že prostě... když nevím, tak asi tak ekonomka je taková, že má fakt hodně možností uplatnění, ale nevím, jestli by mě to vůbec bavilo.”*

Inspirací pro budoucí akademické plány mohou být i starší sourozenci, kteří si už studium na nějaké vysoké škole vyzkoušeli a jsou s ním spokojeni. Mladšímu sourozenci to tak může dodat jistotu, že je konkrétní škola či obor „schválený“ člověkem, kterému věříme a konkrétní škola tak nepůsobí tak zastrašujícím způsobem, jelikož mu vždy sourozenec může poradit či pomoci. Sourozenecký vztah je často bližší než ten rodičovský, jelikož se sourozenci často dokáží lépe pochopit a vžít se do role toho druhého, a to i díky tomu, že jsou v podobné fázi života a prochází si podobnými problémy. V mnoha ohledech se svým starším bratrem inspirovala Johana: *“No on na ČVUT chodí můj starší brácha a mně přijde že celkově, jako... no že já se hodně řídím podle jeho úsudku, protože on je takovej rozvážnej a on taky chodil na gympl, chodil na*

Pražičku na víceletej, a já jsem už ze sedmičky právě zkoušela na pražičku právě kvůli němu, že tam chodí a že to nebude pro mě jako neznámý prostředí, a proto jsem si vybrala i tuhlectu vejšku, že tam je někdo, kdo mi trochu poradí s něčím, i když on chodí úplně na jiné obor, ale aspoň to prostředí prostě zná.” Jistota, kterou ji přítomnost jejich bratra poskytuje, je faktorem, který reflektuje při tvorbě svých akademických plánů. Přejít na vysokou školu je obrovským rozhodnutím, které může mít na budoucnost jedince velký vliv, a obklopuje ji velká nejistota. Inspirace ve studijní cestě sourozenců může být tak vhodným odrazovým můstkem, díky kterému se jedinec nedostane do úplně neznámého prostředí. Podobně to má i Sylvie, která se zvažuje přihlásit na konkrétní univerzitu, protože tam studuje její sestra: *„Přemýšlím nad ČZU, nad zemědělkou, protože tam i studuje moje sestra a je tam docela spokojená, takže to je pro mě taková ... a je tam docela dost oborů, takže je z čeho vybírat.”* Se svou sestrou konzultuje své možnosti a rozhodnutí i Klaudie, pro kterou je její sestra velkou oporou při výběru konkrétní školy a oboru: *“Třeba teď, když si vybíráme semináře, tak jako nemám moc v plánu se o tom bavit s mámou nebo s tátou, ale prostě radši napíšu sestře a ... no dobře, teďka je teda na Erasmu, takže to je taky složitější, ale že bych kdyžtak zavolala jí, aby mi poradila. (...) S tímhle výběrem [mezinárodních vztahů] mi hodně pomohla právě ségra. Sedly jsme si k tomu a vyloučili jsme, na medicínu rozhodně nepůjdou, práva taky ne a matika, takovýhle technický obory taky nic moc, tak jsme došly k tomu, že jsem spíš humanitní typ.”*

KONKRÉTNÍ VOLBA A ROZHODOVÁNÍ

Před studenty stojí ohledně budoucího studia velká volba a v této fázi jsou na tom s jistotou a naplánováním studenti rozdílně. Byť některé z akterek už mají plán víceméně zvolen a dokáží si jej obhájit, provádí tuto fázi studia velká vlna nejistoty. Některé studentky nemají představu vůbec, jiné své dosavadní rozhodnutí stále přehodnocují. Na rozdílnost v rozhodování svých akterek se zaměřím v této kapitole. Zároveň zanalyzuji argumentaci pro konkrétní akademické aspirace, které aktérky v této fázi studia mají vybudované.

AKTUÁLNÍ VOLBA A JEJÍ ARGUMENTACE

Volba oboru na vysoké škole je velmi důležitá, jelikož může rozhodnout o tom, jak se bude vyvíjet život studentů jak v kariérním, tak osobním smyslu. Není to jednoduchá volba a vyžaduje zvážení mnoha faktorů. Studenti si tak často volí studijní obory, které je zajímají a baví je. Osobní zájem vnímají jako vhodný důvod, proč na konkrétní obor nastoupit, jelikož se nebudou nudit, získají vědomosti ohledně něčeho, co je zajímavá i

mimo potenciální práci a bude to pro ně naplňující. Tímto způsobem se rozhodovala Sylvie, která se díky osobnímu zájmu zaměřuje na biologii: „*Asi bych se chtěla zaměřit na biologii, protože ta mě hodně baví vlastně, asi už od začátku, co jsem tady [na gymnáziu]. (...) Myslím, že je to tím, že mě to obecně baví a že jako ráda trávím čas v přírodě a všechno okolo toho. (...) [odpověď na otázku, jak by reagovala, kdyby ji rodiče tlačili do nějakého oboru] No tak určitě by tam byl nějaký tlak, ale jako snažila bych se jim to nějak vymluvit, protože bych nechtěla studovat něco, kde bych věděla, že to pro mě bude prostě nuda a že se budu jenom všechno šprtat nebo něco, abych prošla, v tom jakoby nevidím smysl.*“ Pro obor, který ji zajímá, argumentuje i tím, že by nebyl nudný a nemusela by se „šprtat“ něco, co ji nebaví. Představa je tedy taková, že studium má být alespoň do nějaké míry zábavné a obohacující na osobní úrovni.

Johana nechce, aby její studium na VŠ bylo monotónní, a tak zvažila, co si od studia představuje, a přišla s poměrně specifickým oborem, který podle jejích slov „obsahuje vše, co by chtěla.“ Argumentuje, že by pro ni byl obor díky propojenosti s jistými osobními zájmy a požadavky zajímavější a měl by větší přesah: „*No přemýšlela jsem právě, že bych šla na něco s biologií, a asi jsem došla k závěru, že bych šla na krajinářskou architekturu na ČVUT, protože mi přijde, že kdybych šla na ... no přijde mi, že tenhle obor obsahuje všechno, co bych chtěla. Že tam je to trochu umělecký, je tam ta biologie, je tam trošku matiky ... a na a přijde mi, že je to takový... má to větší rozsah, protože jako nebudu furt dělat to samý ... jako kdybych studovala třeba tu biologii, takže bych pořád dělala jen tu biologii (...) a takto mě to prostě bude víc bavit.*“

Sofie cítí zalíbení v medicíně hlavně díky své mámě, která v tomto oboru pracuje. Nepřímo se tak inspirovala touto kariérou a dokáže si vizualizovat, jak by tento obor aplikovala na svůj život a svůj sport, což je sportovní tanec. Díky své mámě se dostala do medicínského prostředí a mezi lidi, kteří se tomuto oboru věnují, což vznítlo její zájem o tento obor. Hlavním argumentem jí je tedy praktické aplikování oboru na její život, avšak k této volbě ji přivedla kombinace vícero faktorů: „*Už od mala mě lákala medicína, ráda jsem se koukala na operace, všechno. Moje mamka je fyzioterapeutka, takže mi dost ukázala i to prostředí a tím, že má dost kontaktů v týhle sféře, tak jsem si vlastně mohla zkusit i hodně věcí a samozřejmě, jak řekne každé mladá, nechci pracovat v lázních, chci pracovat se sportovcema, ale jako je to tak. Je to vlastně i dost potřeba, jelikož je to hodně náročné na tělo... jak bych to řekla... no to tělo potřebuje i odpočinek [...] že to není úplně přirozený, ten náš pohyb⁷, tak potřebujeme i ten správný přirozený pohyb, takže z tohoto důvodu mě to vždycky zajímalo, že jsem to chtěla propojit i s tím sportem, kterému*

⁷ Sofie se závodně věnuje sportovnímu tanci

bych se dále taky ještě chtěla věnovat.(...) no tu fyzioterapii, tu bych chtěla hlavně aplikovat do toho sportu, že bych prostě trénovala děti, ale zároveň bych věděla, jak jako ne...jakože bych se snažila i těm sportovcům větším, menším, všem už rovnou prostě říkat ty hlavní, důležité body.“

Svou budoucí dráhu si studenti mohou volit i na základě toho, jaké dovednosti a talenty mají. V průběhu studia na gymnáziu si ujasní, na co mají vlohy a co jim jde méně, a realisticky pak dokáží dobře určit, čím by se mohli živit tak, aby využili své silné stránky. Takový případ můžeme vidět u Klaudie, která navzdory zájmu o studium architektury, zvážila své silné stránky a predispozice a rozhodla se pro cestu mezinárodních vztahů. Argumentuje, že při studiu tohoto oboru bude mít možnost uplatnit svou silnou stránku, což jsou cizí jazyky. Tuto dovednost si ještě více upevnila ročním pobytem v USA, který v minulém ročníku absolvovala. Na úkor své vysněné kariéry se tak rozhodla pro něco, v čem se uplatní přirozeněji: *“Mě právě hrozně baví ty jazyky, doučuju i právě třeba angličtinu a jak já jsem vlastně byla v té Americe, tak prostě tu angličtinu mám ráda, takže jsem hledala něco, kde bych to mohla využít, takže teďka jsem došla k tomu, že by se hlásila FMV, na vysokou školou ekonomickou a fakulta mezinárodních vztahů, je tam trochu té politiky, nějaký to právo, ale jsou tam hodně ty jazyky, že na konci toho studia bych měla mít 2 jazyky na úrovni C1. (...) Já jsem hrozně dlouho chtěla dělat... jakože od malička, architekturu, a teďka jsem se i začala přiklánět k bytovému designu, ale ty vlohy pro to úplně nemám, takže začnu tam, kde vím že mám větší šanci uspět. Takže i když vím, že radši bych fakt dělala tu architekturu, tak mířím na ty mezinárodní vztahy. (...) Já vím, že bych [pauza] ne trpěla, ale že by bylo pro mě o hodně těžší zvládat nějakou takovou školu [...] kdybych chtěla právě na tu architekturu, tak bych touhle dobou už měla mít nějakou deskriptivu, což ale třeba toto gymnázium vůbec nenabízí. A pak to všechno dohánět by bylo náročné.”* Vysněná kariéra nemusí být tou nejvhodnější pro jedince a mohla by znamenat i trápení se se studiem a potenciálně i v kariéře. Díky uvážení svých talentů a vloh se student dostane k oborům, ve kterých bude nejlépe vynikat.

NEJISTOTA PŘI ROZHODOVÁNÍ

Mnoho studentů může mít silnou aspiraci něčeho dosáhnout, ale může se ukázat, že to z různých důvodů nemusí být nic pro ně. Nastává pak rozpor mezi tím, na jakou dráhu se student chce vydat a na jakou by se realisticky vydat měl. V této fázi studia je ještě velké množství studentů o navazujícím studiu nerozhodnuto. Tuto nerozhodnost reflektuje Sofie u většiny svých vrstevníků z vyššího ročníku: *“Vím, že přijímačky na vysokou se dávají teď do konce února a hodně lidí tady v půlce února nevědělo, a ještě*

se rozhodovali, že „jo ještě možná bych šel tam“. Takže fakt jako do poslední chvíle si ty lidi rozhodují.“ Vnímá tak nějakou obecnou nerozhodnost u studentů na gymnázium ve fázi, kdy musí sami udělat velkou volbu ohledně své akademické budoucnosti.

Gymnázium sice dá studentům spoustu prostoru na to rozmyslet si, co by chtěli dělat, avšak to může být poměrně pomalý proces. Jedná se o velké rozhodnutí a gymnázium studentům pouze ukazuje možné směry, avšak finální rozhodnutí musí učinit sami studenti, což není vůbec jednoduché. I přes pomoc rodiny, kamarádů a různých faktorů, které mohou jejich rozhodnutí ulehčit, studenti ve 3. ročníku často nemají své akademické cíle jasně definované a spíš si tak vybírají varianty, které jim zní přijatelně. Pociťují tak nejistotu při přemýšlení o své budoucnosti a svá dosavadní rozhodnutí stále přehodnocují. Například Klauďie se po zvážení jejich silných stránek rozhodla zatím pro mezinárodní vztahy, ale uznává, že pokud by se našla nějaká vhodnější škola nebo obor, tak by ji nedělalo problém tento plán přehodnotit. Nějaké obecné zaměření tedy nemá a zvažuje spíše varianty, které by ji mohly bavit na osobní úrovni: „(...) *ted'ka aspoň když už tak mám tu jednu školu [vybranou], tak je to fajn, ale jinak pořád si nejsem jako na 100 % jistá, že tam chci, fakt jako kdyby se našla nějaká ta škola, která by mě třeba zaujala, kdyby ten obor mi přišel bližší, tak půjdu tam, ale tím, že fakt opravdu nevím, ale to mám problém jako obecně, třeba ve třídě, co se bavíme, tak nikdo neví, kam jít.*“ S nejistotou se potýká i Tereza, která má sice mnoho důvodů proč by šla ráda na medicínu, ale brzdícím faktorem je představa několika dlouhých let studia předmětů, ke kterým nemá až tak silný vztah a nemá na ně nejlepší předpoklady: „*Já si pořád jako nejsem na 100 % jistá tou medicínou, protože si pořád říkám... že chemie nic moc, fyzika jako dobrý, ale nejsem si úplně jistá a pak si říkám, jestli dokážu se dalších 6 let drtit, protože se vystuduje medicína, pak si dělat atestaci a pořád je to takový, že ted'ka si myslím udělat nějaký ty testy, aby se jako znovu obnovila ta certifikace... no že to je jako prostě ještě dlouhá cesta.*“ Avšak i pokud student nemá ideální předpoklady, může mít opravdu silnou motivaci se přes tyto nedostatky dostat. V tom může hrát roli i vidina úspěchu a možnost dokázat si, že na to má. Zde vstupuje do hry opět téma prestiže, se kterou jsou tato rozhodnutí často spojena. Člověk je ochotný se trápit na vysoké škole jen pokud se jedná o obor, který mu do jisté míry garantuje práci s dobrým finančním ohodnocením a statusem. Vysoký status oboru a jeho dobrá pověst by zároveň do světa vyslala dobrou zprávu o člověku a jeho schopnostech, jak to vidí i Tereza, která vidí i sociální výhody studia medicíny: „*Přijde mi, že i jakoby sama sobě si chci dokázat, že na to mám [...] já chci sama sobě dokázat, že bych to dokázala, kór když jsem neměla bůhvíjaký známky, no z chemie a tak, že mi to prostě moc nejde, a teda já bych si sama sobě dokázala, že na to mám a že bych to dokázala. A jako ostatní... ale dobře, dejme*

tomu, že i když zmíním ty lidi, co mě šikanovali na základce, tak abych jim ukázala, že ale teď jsem na medicíně, a že to jde zvládnout i s tím, že dělám dva sporty (...) jakože nebudu lhát, prostě u té medicíny je fakt jako cool říct, že no jako jsem na medině, mě to zní hrozně dobře, ale to je spíš takový hezký bonus no. (...) Spíš si to tak jako vysnívám, že bych to prostě hrozně chtěla.“

Někteří studenti mají přibližnou představu, jiní se teprve rozhodují, a někteří ještě vůbec neví, jakým směrem by se chtěli vydat. Třetí ročník studia je velmi dynamické období, kdy se plány hodně přehodnocují a mění. Zvažují, zda by studenty různé obory vůbec bavily, případně jestli pro ně vůbec mají vhodné předpoklady. Takže i pro Sofii, která si své potenciální budoucí studium medicíny dokázala relevantně obhájit, není toto rozhodnutí finální a stále se dívá po jiných variantách, které by ji mohly bavit a zajímat: *“Ta fyzioterapie už je taková, že si to jako hrozně vizualizuju, když to tak řeknu (...) ale asi před měsícem mě napadla i kriminalistika, a to jsem si říkala, ty jo ... já jako ne že bych to poslouchala teď chvílku... jako že bych se zajímala o témata jako vraždy a takové věci, tak to není, že bych se o to zajímala chvílku, ale vlastně před nějakým měsícem jsem si řekla ty jo, vlastně když mě to tak zajímá, proč to jako nezkusit. No ale to nevím přesně, jak bych to pak mohla aplikovat.“* Takové plány nemusí být ještě plně domyšlení například budoucím uplatněním či náplní studia, každopádně uvažují se různorodé varianty a nic není bráno jako jisté. K výběru potenciálních studijních oborů se dá přistupovat i pomocí vylučovací metody, tak jak to dělá Jana, která postupně vyřazuje předměty, kterým by se věnovat nechtěla: *„Chvíli jsem si třeba říkala, jestli by mě nezajímala i medicína, ale mně hrozně nejde chemie a nebaví mě, tak zase jsem si řekla, že si myslím, že bych se tou školou jen vyloženě trápila (...) tak jako i kdybych chemii chápala, tak i tak tam je toho učiva hrozně moc na to, abych se ještě musela zabírat tou chemií (...) takže zatím jsem vyloučila medicínu, že tu ne, a nějak tak jako pokračuju v tom vylučování.“*

Klaudie zároveň reflektuje, že ji vyučující na škole s výběrem budoucího studijního oboru nebyli moc nápomocní. Sděluje, že se konverzace o budoucím studiu ve škole neotevřela a o pomoc a rady si šla říct ke své rodině: *“Já se v tom právě až tak moc nevyznám, protože... nebylo to úplně, že bych se o tom předtím s někým bavila nebo že by třeba někdo z profesorů s náma začal tuto konverzaci anebo tak, takže já vlastně ani nemám ten přehled, jenom sázím na ty zkušenosti své ségry, protože vím, že se v tom jako trochu líp vyzná, takže si nechám poradit, protože o tom sama nic moc nevím.“*

Diskuze v rodině však studenti mohou vnímat jako stresující. I když se rodiče často snaží svému dítěti pomoci s rozhodnutím ohledně jejich budoucnosti (nebo představou o budoucnosti, se kterou obě strany souhlasí), může dětem časté vznášení

tohoto tématu způsobit ještě větší zmatek a nepokoj, jelikož jim to připomíná nejistotu ohledně jejich rozhodnutí. To můžeme vidět ve výpovědi Jany, kterou tyto konverzace s její matkou stresují: „*Mamka je teď taková, že se začíná ptát jako kam bych chtěla jít na vejšku, což na jednu stranu... ne že by mě to stresovalo, ale jakoby poslední dobou nad tím přemejšlím dost i já sama a nějak jako zatím vůbec jako nevím, jako moc nemám nápady a tím pádem tím, že se mě jako na to mamka ptá, tak je to takový, že jsem vždycky vystresovaná, jakože ,mami já fakt nevím.‘“ Nervozitu reflektuje i Sylvie, která má ve velkém výběru vysokoškolských oborů zmatek a cítí se přetížená: „*No diskutuju [s rodiči téma VŠ], protože já si úplně nejsem furt jistá, tak jsem z toho taková trochu nervózní, protože už se jenom se to blíží. A když jsem byla na tom Gaudeámu, tak to bylo takové, že tam bylo toho hodně a vlastně jsem z toho byla zmatená, co bych vlastně chtěla.‘“**

Třetí ročník gymnázia je fáze studia, při které se studenti musí poprvé pořádně zamyslet nad tím, čemu by se v budoucnu chtěli věnovat. Volba zaměřených seminářů je prvním krokem ke zvolení oboru, který jim je nejbližší a chtěli by se jím zabývat. Poprvé tak musí přemýšlet nad svou budoucností více než jen hypoteticky a fakt, že se blíží konec jejich středoškolského studia je pomalu nutí si vybrat své zaměření. Tato velká blížící se rozhodnutí mohou budit nejistotu, jestli budou jejich volby správné a jestli se rozhodnout pro správný obor.

REFLEXE A LIMITY VÝZKUMU

Pružnost polostrukturovaného rozhovoru jakožto nástroj sběru dat se mi osvědčil v mnoha případech, jelikož studentky často začaly vznášet témata, která jsem ve scénáři neměla, avšak byly ve výsledku velmi relevantní pro můj výzkum. Nastalo to například u tématu rodiny, kde jsem původně očekávala, že se budou aktéři nejvíce vyjadřovat k rodičům, avšak napříč tomu jsem otázky nechala poměrně obecné, což se mi vyplatilo. Aktérky často referovaly na inspirativní roli svých sourozenců a jejich zkušenosti s vysokoškolským studiem, což jsem díky této metodě dokázala adekvátně rozvinout, stejně jako vliv prarodičů či jiných rodinných příslušníků podle konkrétních zkušeností aktérů.

Jako limity studie považuji menší vzorek, situovanost výzkumu v Praze a mé malé zkušenosti s vedením rozhovoru. Myslím, že v některých částech jsem určitě mohla aktérky nechat rozpovídat více, každopádně myslím, že obecně proběhly rozhovory v pořádku. Když jsem svůj výzkum plánovala, tak jsem měla představu, že vzorek bude více genderově vyvážený, každopádně dobrovolně se mi na rozhovory přihlásily pouze studentky. Na druhou stranu jsem se od akterek dozvěděla, že jejich třídu tvoří převážně

dívky, takže se ve výsledku jedná o poměrně reprezentativní vzorek. Avšak stále se jedná o faktor, na který je dobré při diskutování výsledků mé práce přihlídnout.

Za limit považuji také můj nedostatek zkušeností s analýzou rozhovorů. Novotná et al. (2019) tvrdí, že výzkumník v kvalitativním výzkumu „...*musí získat určitou citlivost k tomu, co je zajímavé a relevantní.*“ Toho lze dosáhnout jak primárně zkušenostmi s výzkumem, kterými zatím nedisponuji, ale po nastudování jiných oborových studií a po přípravě teoretických podkladů této práce jsem získala představu o tom, jak s daty nakládat a na jaká témata se zaměřovat, z čehož vzešlo několik zajímavých kódů a témat, na které jsem se při analýze průběžně zaměřovala. Každopádně je potřeba zmínit, že v datech se mohla nacházet i jiná zajímavá propojení, jež se mi nepodařilo nalézt.

5. DISKUZE NAD VÝSLEDKY A ZÁVĚR

V mé bakalářské práci jsem se zabývala tím, jaké akademické aspirace mají studentky třetího ročníku gymnázia. Z velké části je toto téma propojeno s tím, jak chápou hodnotu vyššího vzdělání. Pro nahlédnutí na to, jakým způsobem o svých akademických aspiracích studentky uvažují, jsem využila polostrukturovaných rozhovorů se šesti studentkami gymnázia. Je důležité zmínit, že všechny aktérky jsou ženy z vyšší třídy, které mají blízký vztah alespoň s jedním ze svých rodičů.

A jak tedy studentky mého výzkumu chápou své akademické aspirace a na čem je mají vybudované? Hodnotu vyššího vzdělání vidí převážně v tom, že jim dopomůže k lepším pracovním možnostem v budoucnu. Oproti Brooksově studii (2021), ve které bylo zjištěno několik důvodů, proč se studenti hlásí na vyšší vzdělání a vidí v něm hodnotu, zmiňovaly mé aktérky pouze výhody spojené s budoucí kariérou, statusem a financemi, jež jim „zajistí“. Mé aktérky si v této fázi svého studia nedokázaly vybavit mnoho dalších výhod vyššího vzdělání (třeba ty na osobní úrovni) kromě lepších kariérních šancí.

Studentky považují navazující terciální vzdělání v jejich situaci jako nutnost. Tvrdí, že samotné gymnázium jim žádnou vhodnou kvalifikaci neposkytne a zároveň se ani necítí být připravené na celkové osamostatnění, které si s touto životní změnou asociují. Zároveň však tvrdí, že vzdělání je v této době potřeba obecně, pokud chce člověk něco „dokázat“. Je zajímavé pozorovat, jak si aktérky se samotným gymnáziem nepřipadají připraveny na „skutečný“ život, ale zároveň se staví na vyšší příčku hierarchie škol oproti jiným typům středních škol.

Vysoké akademické aspirace však mají i díky sociálnímu prostředí, ve kterém vyrostly. Všechny mé aktérky pochází z vyšší sociální třídy a v návaznosti na teoretické

zakotvení mého výzkumu se mi ukázalo, že skutečně mají své akademické cíle vysoké. Všechny chtějí dosáhnout vysokoškolského vzdělání na kvalitních českých univerzitách.

To, že na aspirace studentů má silný vliv rodina a především rodiče, asi není překvapujícím zjištěním, ale v mé práci jsme mohli vidět jakým způsobem narativ rodičů ohledně vzdělání ovlivňuje smýšlení jejich dětí o hodnotě vzdělání obecně. Aktérky sdílely názor svých rodičů ohledně toho, že vzdělání je důležité a jistým způsobem se hierarchicky stavily nad jedince, kteří vysokou školu nemají v plánu studovat. Zároveň však dokázaly reflektovat, že je od nich vysokoškolské vzdělání díky jejich třídnímu původu vyžadováno. V případě Klaudie a Terezy si jeden z rodičů dodělal (nebo plánuje dodělat) vyšší vzdělání i v dospělosti, jelikož je na to v jejich domácnosti nahlíženo jako na nedostatek. Zároveň dokázaly vyjmenovat několik instancí, ve kterých jejich rodiče přímo hodnotili různá povolání či kariérní směry ať už v negativním či pozitivním světle a nesnažily se je nijak vyvrátit ani znehodnotit, z čehož vyvozují, že s nimi do jisté míry souzní. Tento typ komunikace v rodině vede ke konstrukci jisté hierarchie škol a kariérních směrů, jehož vnímání může studentkám ovlivnit jejich budoucí akademické plány tak, aby spadaly do skupiny, kterou jejich rodina považuje za „dobrou“ a „vhodnou.“

Co se konkrétních studijních aspirací týče, tak častou inspirací jsou jim jejich rodiče a sourozenci, ať už svou vlastní kariérou tak radami, jež od nich dostávají. Komunikace v rodině je silným formujícím faktorem, co se jejich cílů týče. Doporučení od rodiny často berou vážně a reálně ve svých plánech využívají. Konkrétní obory, kterými by se chtěly zabírat, vybírají zatím převážně podle svých zájmů, předmětů, které je ve škole baví, anebo plánují jít ve šlépějích svých rodičů a jejich povolání. Do hry vstupuje však i role prestiže, a to hlavně při rozhodování na jakou univerzitu by se chtěly v budoucnu hlásit. To je však ovlivněno i společenským míněním. Lepší školu tak volí i z důvodu, aby se vyhnuly nevyžádaným poznámkám z okolí. Zároveň by absolvování školy, kterou vnímají jako prestižní, považovaly se významný osobní úspěch.

Každopádně třetí ročník gymnázia je velmi nejistým obdobím, ve kterém se všechny dosavadní plány přehodnocují a mění. V této fázi spíše studentky začínají o těchto vážných rozhodnutích přemýšlet, a ještě si nejsou ničím jisté. Ničím kromě toho, že se na vysokou školu hlásit budou a vyššího vzdělání dosáhnou. Pohnutkou k vážnějšímu promyšlení svých akademických aspirací je také fakt, že ve třetím ročníku si studenti volí semináře, které slouží jako příprava k maturitě, ale zároveň i k přijímacím zkouškám na vysoké školy. Téma budoucího studia se tak stává aktuálním a je potřeba jej začít hlouběji promýšlet. Zároveň však Klaudie sdělila, že od učitelů se jí v tomto promyšlení moc

pomoci nedostalo a obrací se tak opět ke své rodině, která jí tímto náročným obdobím pomáhá navigovat. Podpora a rady rodiny jsou v této fázi klíčové.

BIBLIOGRAFIE

- Baird, C. L., Burge, S. W., & Reynolds, J. R. (2008). Absurdly ambitious? Teenagers' expectations for the future and the realities of social structure. *Sociology compass*, 2(3), 944-962.
- Boudon, R., Besnard, P., Cherkaoui, M., Lécuyer, B. P., & Jochmann, V. (2004). Sociologický slovník. Univerzita Palackého.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, J. G. Richardson (ed.). New York: Greenwood., p.241-258.
- Bourdieu, P., & Dvořáková, V. (1998). *Teorie jednání*. Karolinum, nakladatelství Univerzity Karlovy.
- Brooks, R., Gupta, A., Jayadeva, S., & Abrahams, J. (2021). Students' views about the purpose of higher education: a comparative analysis of six European countries. *Higher Education Research & Development*, 40(7), 1375-1388.
- Doseděl, T., & Katrňák, T. (2017). Finanční a nefinanční návratnost vzdělání v době vzdělanostní expanze v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 53(5), 693-718.
- Friedman, S., & Laurison, D. (2020). The class ceiling: Why it pays to be privileged.
- Hendl, J. (2016). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace* (Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání).
- Katrňák, T. (2006). 2.2. Faktory podmiňující vzdělanostní aspirace žáků devátých tříd základních škol v České republice. *Nerovné šance na vzdělání: Vzdělanostní nerovnosti v České republice*
- Kleňha, D. a Jiří V., (2018). *Přechod absolventů středních škol do terciálního vzdělávání – 2017/2018*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání.
- Kromydas, T. (2017). Rethinking higher education and its relationship with social inequalities: past knowledge, present state and future potential. *Palgrave communications*, 3(1), 1-12.
- Lareau, A. (2011). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life* (2nd ed.). *University of California Press*.
- Novotná, H.; Špaček, O. a Šťovíčková, M. (ed.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019.

- Reichelt, M., Collischon, M., & Eberl, A. (2019). School tracking and its role in social reproduction: Reinforcing educational inheritance and the direct effects of social origin. *The British Journal of Sociology*, 70(4), 1323-1348.
- Scanlon, M., Powell, F., Leahy, P., Jenkinson, H., & Byrne, O. (2019). 'No one in our family ever went to college': Parents' orientations towards their children's post-secondary education and future occupations. *International Journal of Educational Research*, 93, 13-22.
- Šerá, M. (2018). Názory žáků na rodičovské ambice ve vztahu k jejich vzdělávání.
- Tilak, J. B. (2008). Higher education: A public good or a commodity for trade? Commitment to higher education or commitment of higher education to trade. *Prospects*, 38, 449-466.
- Weininger, E. B., & Lareau, A. (2003). Translating Bourdieu into the American context: The question of social class and family-school relations. *Poetics*, 31(5-6), 375-402.